SİYASİ, SOSYAL, EKONOMİK BAKIŞ AÇILARIYLA
ORTAÇAĞ'DAN CUMHURİYET'E
YENİ YAKLAŞIMLAR

"Siyasi, Sosyal, Ekonomik Bakış Açılarıyla Ortaçağ'dan Cumhuriyet'e Yeni Yaklaşımlar" isimli bu eser Ortaçağ'dan günümüze kadar siyasi, sosyal, iktisadi ve kültürel hayat hakkında yapılmış çeşitli akademik çalışmaları kapsamaktadır. Eserde yer alan çalışmalar mümkün olduğunca özgün araştırmalardan meydana gelmiştir. Bu çalışmalar kendi alanlarında yeni bakış açıları ve perspektifler ortaya koymaktadır. Bu sayede kendi alanlarında tarihin farklı dönemlerinin sorularına cevaplar aranarak boşluklar doldurulmaya çalışılmıştır.

Bu eserin ortaya çıkış sürecinde Türkiye'nin farklı üniversitelerinde görev yapan akademisyenler ve akademisyen adaylarının yazarlık ve hakemlik düzeyinde katkıları olmuştur. Kitap bölümleri, tarihsel sürece göre ve bütüncül bir bakış açısıyla hazırlanmıştır. Eser; Ortaçağ tarihinden iki, yeniçağ tarihinden dört, yakınçağ tarihinden üç ve Cumhuriyet tarihinden dört olmak üzere on dört kitap bölümünden oluşmaktadır. Bu bölümler vasıtasıyla siyaset, diplomasi, iktisat, dini kurumlar, eğitim ve spor tarihine dair önemli çalışmalar ortaya konulmuştur.

"Siyasi, Sosyal, Ekonomik Bakış Açılarıyla Ortaçağ'dan Cumhuriyet'e Yeni Yaklaşımlar" başlıklı bu değerli çalışmanın tarih alanına olduğu gibi diğer disiplinlere de yeni bakış açıları kazandıracağı ümit edilmektedir. Çalışmanın ortaya çıkış sürecine yazarlık ve hakemlik yaparak destek veren tüm akademisyenlere teşekkür eder, eserin bilim dünyasına ışık tutmasına dilerim.

9 786258 321661

sonçağ akademi

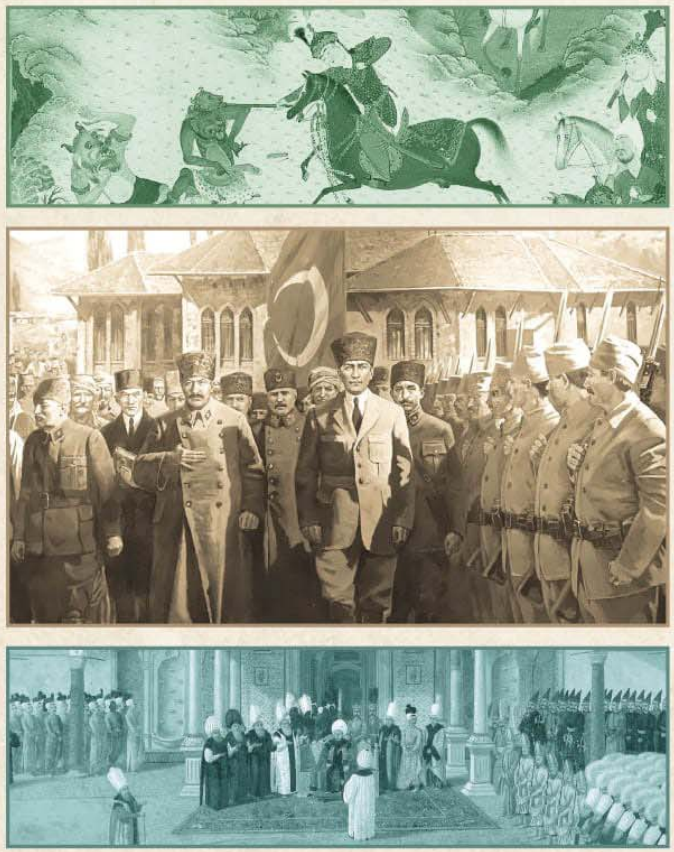
SONÇAĞ YAYINCILIK MATBAACILIK
İstanbul Cad. İstanbul Çarşısı No.: 48/48
İskitler 06070 ANKARA
T: (312) 341 36 67
soncagyayincilik@gmail.com
www.soncagyayincilik.com.tr

SİYASİ, SOSYAL, EKONOMİK BAKIŞ AÇILARIYLA
ORTAÇAĞ'DAN CUMHURİYET'E
YENİ YAKLAŞIMLAR

TEKİN İDEM

sonçağ akademi

SİYASİ, SOSYAL, EKONOMİK BAKIŞ AÇILARIYLA
ORTAÇAĞ'DAN CUMHURİYET'E
YENİ YAKLAŞIMLAR

Editör
TEKİN İDEM

sonçağ akademi

sonçağ
akademi

Kitabın Adı : SİYASİ, SOSYAL, EKONOMİK BAKIŞ AÇILARIYLA ORTAÇAĞ'DAN CUMHURİYET'E YENİ YAKLAŞIMLAR
Editör : Tekin İdem
Yazar : Abdullah Mesut Ağır, Ahmet Özturhan, Ayşe Balkaya, Betül Tezcan, Hanife Alaca, Nihal Altunç, Ümit Güler, Ayşe Aksu, Osman Karlangıç, Ahmet İlyas, Zafer Benzer, Canan Sezan, Turan Sezan, Fahri Özteke, Gülşah Eser,Ezgi Kılıç,Tekin İdem
Kapak / Mizanpaj : GRİFFİN

1. Baskı : Ağustos 2022 ANKARA

Yayın Yönetmeni : Sinem ZORLU
ISBN : 978-625-8321-66-1
Yayın No : 1673

© Tekin İdem

Tüm hakları yazarına aittir. Yazarın izni alınmadan kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, çoğaltılması yapılamaz. Yalnızca kaynak gösterilerek kullanılabilir.

SONÇAĞ AKADEMİ

İstanbul Cad. İstanbul Çarşısı No.: 48/49 İskitler 06070 ANKARA

T / (312) 341 36 67 - GSM / (533) 093 78 64

www.soncagyayincilik.com.tr • soncagyayincilik@gmail.com

Yayıncı Sertifika Numarası: 47865

BASKI VE CİLT MERKEZİ

UZUN DİJİTAL MATBAA, SONÇAĞ YAYINCILIK MATBAACILIK TESCİLLİ MARKASIDIR.

İstanbul Cad. İstanbul Çarşısı No.: 48/48 İskitler 06070 ANKARA

T / (312) 341 36 67

www.uzundijital.com • uzun@uzundijital.com

Siyasi, Sosyal, Ekonomik Bakış Açılarıyla

Ortaçağ'dan Cumhuriyet'e
Yeni Yaklaşımlar

Editör
Tekin İdem

sonçağ akademi

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ / 7

BİRİNCİ BÖLÜM / 9
MEMLÛK SULTANI ÇAKMAK DEVRİNDEKİ BAZI ÜMERANIN SİYASİ FAALİYETLERİNE İLİŞKİN BİR DEĞERLENDİRME
Abdullah Mesut AĞIR

İKİNCİ BÖLÜM / 23
ORTA ÇAĞ'DA BİR DÜĞÜN DAVETİYESİ ÖRNEĞİ: REŞÎDÜDDİN FAZLULLAH'IN MECDÜDDİN İSMEİL-İ FALÎ'YE GÖNDERDİĞİ DÜĞÜN DAVETİYESİ
Ahmet Özturhan

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM / 37
HURUFAT DEFTERLERİNE GÖRE İBRADI KAZASI (1691-1835)
Ayşe BALKAYA

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM / 69
XVIII. YÜZYILDA KAHİRE DARPHANESİ'NDE AMELE SINIFI VE SİKKE BASIM SÜRECİ
Betül TEZCAN

BEŞİNCİ BÖLÜM / 99
18. YÜZYILDA DİYARBAKIR ZİNCİRİYE MEDRESESİ
Hanife ALACA

ALTINCI BÖLÜM / 113
AHKÂM DEFTERLERİNE GÖRE MÜSLİM-GAYRİMÜSLİM AHALÎ ARASINDA YAŞANAN SORUNLAR: BOSNA ÖRNEĞİ (1814-1824)
Nihal ALTUNÇ

YEDİNCİ BÖLÜM / 135
OSMANLI DEVLETİ'NDE GAYRİMÜSLİMLERİN EHL-İ ÖRF VE EHL-İ ŞER' İLE YAŞADIKLARI SORUNLAR (1800-1850 DİYARBEKİR ÖRNEĞİ)
Ümit GÜLER

SEKİZİNCİ BÖLÜM / 157
MEKTEB-İ HARBİYE VE KULELİ ASKERİ İDADİSİ'NE BULGARİSTAN EMARETİ VE ŞARKÎ RUMELİ'DEN GÖNDERİLEN "AHÂLİ-İ İSLAM" ÇOCUKLARI (1888-1908)
Ayşe AKSU

DOKUZUNCU BÖLÜM / 185
19. YÜZYILIN ORTALARINDA ANTAKYA-MARAŞ GÜZERGÂHINDA ASAYİŞ SORUNLARI VE DEVLET DÜZENİNİN YENİDEN TESİSİ
Osman KARLANGIÇ

ONUNCU BÖLÜM / 213
İKTİDARIN YİTİRİLMESİ SÜRECİNDE CHP YÖNETİMİ: (URFA ÖRNEĞİ) (1946-1951)
Ahmet İLYAS & Zafer BENZER

ON BİRİNCİ BÖLÜM / 231
SPOR RUHU VE GELİŞİMİ
Canan SEZAN & Turan SEZAN

ON İKİNCİ BÖLÜM / 257
TÜRK KADININ İLK YÜKSEKÖĞRETİM MACERASI VE ÜLKEDEKİ "ENTELEKTÜEL KUTUPLAŞMA"
Fahri ÖZTEKE

ON ÜÇÜNCÜ BÖLÜM / 279
URFA MİLLİ MÜCADELESİ'NİN LİDERLİĞİNE BUGÜNÜN PENCERESİNDEN BAKMAK
Gülşah ESER & Ezgi KILIÇ

ON DÖRDÜNCÜ BÖLÜM / 295
TRABZON İNGİLİZ KONSOLOSU VORLEY HARRİS'İN RAPORUNA GÖRE 1951 YILINDA VAN
Tekin İDEM

ÖN SÖZ

Her yıl yeni bir eser ile tarih alanına özgün çalışmalar sunmayı hedefleyerek ortaya koyduğumuz *"Siyasi, Sosyal, Ekonomik Bakış Açılarıyla Ortaçağ'dan Cumhuriyet'e Yeni Yaklaşımlar"* isimli bu eser Ortaçağ'dan günümüze kadar siyasi, sosyal, iktisadi ve kültürel hayat hakkında yapılmış çeşitli akademik çalışmaları kapsamaktadır. Bu çalışmalar mümkün olduğunca özgün araştırmalardan seçilmiş olup her birinin kendi alanına yeni bir bakış açısı kazandırması hedeflenmiştir. Böylece tarihin farklı dönemlerinde sayılan alanlardaki boşluklar bir nebze de olsa doldurulmaya gayret edilmiştir.

Bu eserin hazırlanmasında Türkiye'nin farklı üniversitelerinde görev yapan akademisyenler katkıda bulunmuşlardır. Kitap bölümleri, kronolojik bir seyre göre ve bütüncül bir bakış açısıyla tertip edilmiştir. Kitapta Ortaçağ dönemine dair Abdullah Mesut AĞIR ve Ahmet ÖZTURHAN iki değerli yazısıyla katkı sunmuştur. Osmanlı dönemine ilişkin yazılar Ayşe AKSU, Ayşe BALKAYA, Betül TEZCAN, Hanife ALACA, Nihal ALTUNÇ, Osman KARLANGIÇ ve Ümit GÜLER'in kaleminden çıkmıştır. Cumhuriyet dönemi kapsamındaki konuları ise Ahmet İLYAS, Canan SARIYAR SEZAN, Ezgi KILIÇ, Fahri ÖZTEKE, Gülşah ESER, Tekin İDEM, Turan SEZAN ve Zafer BENZER ele almıştır. Böylece kitabın on dört bölümü sahasında yetkin isimlerle inşa edilmiştir.

"Siyasi, Sosyal, Ekonomik Bakış Açılarıyla Ortaçağ'dan Cumhuriyet'e Yeni Yaklaşımlar" başlıklı bu değerli çalışmanın tarih alanına olduğu gibi farklı disiplinlere de yeni bakış açıları kazandıracağı ümit edilmektedir. Böyle bir çalışmanın hazırlanmasında yazılarıyla katkı veren ve ayrıca hakemlik sürecini yürüten akademisyenlere teşekkür eder, eserin bilim dünyasına ışık tutmasına dilerim.

Editör
Dr. Öğr. Üyesi Tekin İDEM

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

XVIII. YÜZYILDA KAHİRE DARPHANESİ'NDE AMELE SINIFI VE SİKKE BASIM SÜRECİ*

Arş. Gör. Dr. Betül TEZCAN
Orcid No: 0000-0002-7524-6334
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü
e-posta: btezcan@ybu.edu.tr

Giriş

Osmanlı Devleti'nde, piyasanın sikke arzını karşılamak üzere ve egemenliğin bir göstergesi olarak çeşitli darphanelerde sikke darbına önem verilmiştir. Osmanlı Devleti, topraklarını genişlettikçe önemli merkezlerde ve maden yataklarına yakın bölgelerde darphaneler açmış veya hâkimiyeti altına aldığı bölgelerdeki darphaneleri faal bırakarak bunlardan istifade etmiştir.[1] Kahire Darphanesi de faal bırakılan darphanelerden biri olarak Osmanlı para piyasasında, merkezî bir işlev görmüş ve son derece mühim etkiler oluşturmuştur.

Çalışmanın konusu, Kahire Darphanesi'nin idareci sınıfı dışında kalan ameleler ve sikke basım faaliyeti olduğundan çalışmada idarecilerle ilgili detaylar verilmemiş, yeri geldikçe bahsedilmiştir. Teknik bir konunun izaha çalışılmasından dolayı mekânın da kısaca ifade edilmesi gerekli görülmüştür. Bu sebeple aşağıda, amele sınıfı ve sikke basımından evvel, Kahire Darphanesi'nin fiziksel konumu ve XVIII. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin takip ettiği darp usulü kısaca ifade edilmiştir.

---

* Bu çalışma, 2020 yılında hazırlanan "XVIII. Yüzyılda Kahire Darphanesi" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

1 Halil Sahillioğlu, "Darphâne", *DİA,* Cilt: 8, İstanbul 1993, 501-505, s. 501.

1. Darphane Binası

Kahire Darphanesi denilen darphane, XII. yüzyılın ilk çeyreğinde kurulmuştur.[2] Eyyübilerde de varlığını devam ettirmiş, daha sonraları idare merkezinin oluşturulduğu kaleye[3] taşınmış, Memlüklerde ise *Sultan Avlusu*[4] olarak adlandırılan mahalde işlev görmüştür.[5] Osmanlıların, Mısır'ı almasından sonra da uzun süre burada kalmıştır. Darphane idaresinde, Fatımîlerden itibaren kâdiü'l-kudatlar etkin olmuştur.[6] Bu durum Memlükler döneminde de devam etmiştir.[7]

Osmanlı Devleti'nin Mısır'da hâkimiyet kurduğu ilk zamanlarda darphane, askerî sınıfın en kuvvetli zümrelerinden sayılan müstahfizân birliğinin[8] etkisi altındaydı.[9] Pargalı İbrahim Paşa, 1524'te ortaya çıkan Hain Ahmed Paşa isyanını bastırmak üzere Mısır'a gelerek tahakkümü yeniden sağlamak istedi ve bu amaçla, Sultan Avlusu ve kale avlusunda meskenler inşa ettirerek buralarda yeniçerilerin ikametini sağladı. Darphane üzerin-

---

[2] Muhammed Ebû'l-Ferec el-'İş, "Mısru'l-Kahire 'ale'n-Nukûd'il-'Arabiyyeti'l-İslâmiyyeti", *Ebhâsü Nedveti'd-Düveliye li-Tarîhi'l-Kahire*, Kahire, s. 11.

[3] Kahire Kalesi'nin yapımına Selahaddin Eyyubi devrinde başlanmış olmasından dolayı burası Selahaddin Kalesi diye de adlandırılmıştır. Girişi güneyde yer alan kale, Ölüler Şehri olarak anılan bölgenin güneyinde bulunmaktadır. William Lyster, *The Citadel of Cairo*, Cairo 1993, s. 101. 1171'de Mısır'ı ele geçirdikten sonra Selahaddin Eyyubi, yeni bir başşehir kurmak isteyerek Mukattam Dağı'nın yakınlarındaki tepede Kal'atü'l-Cebel'i inşa ettirmiştir. Eymen Fuad Seyyid, "Kahire", *DİA*, Cilt: 24, İstanbul 2001, 173-175, s. 174. Kahire Kalesi hakkında ayrıca bkz.: Edme François Jomard, *Vasfu Medinetü'l-Kahire ve Kal'atü'l-Cebel*, Fransızcadan Çev. Eymen Fuad Seyyid, Mektebete'l-Hancı, Kahire 1988, s. 227-241; Ahmet Ali Bayhan, "Kahire Kalesi", *Erzurum Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 10, 2003, 7-41; Ramazan Şeşen, "Eyyûbîler (Siyahî Tarih)", *DİA*, Cilt: 12, İstanbul 1995, 31-33, s. 32.

[4] Sultan Avlusu, h. 738'de Muhammed bin Kalavun döneminde inşa edilmiştir. Takıyyüddîn Ahmed b. Alî b. Abdilkâdir b. Muhammed el-Makrîzî, *el-Mevâ'iz ve'l-'İtibâr bi Zikri'l-Hıtat ve'l-Âsâr*, Cilt: 2, Dârü Sâdır, Beyrut, s. 229.

[5] Celâleddîn Abdurrahman es-Suyûtî, *Hüsnü'l-Muhâdara fî Ahbârî Mısr ve'l-Kahire*, Kahire 1967; H. bin Muhammed en-Necîdî, *en-Nizamü'n-Nakdiyyi'l-Memlûkî h. 648-922/ m. 1250-1517, Dirâse, Târihiyye, Hadâriyye*, Mektebetü'l-Ubeykan, Riyâd 1993, s. 58. Memlük döneminde Kahire Darphanesi hakkında bkz.: Rafet Muhammed en-Nebravî, *es-Sikketü'l-İslâmiyyeti fî Mısr -Asrü'd-Devleti'l-Memâliki'l-Çerâkise-*, Merkezü'l-Hadârati'l-Arabiyyeti'l-'İlâm ve'n-Neşr, Kahire 1993, s. 34-37.

[6] Hasan el-Bâşa, *el-Fünûnü'l-İslâmiyyeti ve'l-Vezâyif 'ale'l-Âsâri'l-Arabiyyeti*, Kısım 2, Dârü'n-Nahdati'l-Arabiyyeti, Kahire 1965, s. 870.

[7] Ridvan Yiğit, *Muhammed b. Kalavun Dönemi'nde Mısır'da Sosyal, Kültürel ve İktisadi Hayat*, Nevşehir Hacı Beştaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Nevşehir 2018, s. 236-237.

[8] Müstahfizân, yeniçeriliğin kaldırılmasına kadar; memleket ve kaleleri muhafaza etmekle görevli olanları ifade ederdi. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II*, MEB Yay., İstanbul 1993, s. 630. Ayrıca bkz.: Mithat Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lûgatı*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1986, s. 234.

[9] Ahmed es-Seyyid Muhammed es-Sawy, *Nukûdu Mısri'l-Osmâniyyeti*, Merkezü'l-Hadârati'l-Arabiyyeti, Kahire 2001, s. 222.

deki yeniçeri etkinliği de bu suretle tesis edildi.[10] Bu durum, XVIII. yüzyılın başlarında asker ocakları arasında gerçekleşen ve müstahfizân ve azaplar[11] tarafından öncülük edilen anlaşmazlığa kadar devam etti.[12] Bu hadiseden sonra darphane binasının, Mısır valilerinin oturduğu saray mahalline nakledilmesi ve uygun mahalde yeni bir darphane binası inşa edilmesine karar verildi.[13]

Kal'a-i Cebel denilen Kahire Kalesi içerisinde Mısır valilerinin ikametgâhı da yer alıyordu.[14] Dîvân avlusu olarak ifade edilen bu mekân, halen Kalavun ve Mehmet Ali Paşa camilerinin karşısında yer alıyor.[15] Kale sınırları içerisinde bulunan darphane ise, saray meydanının doğusuna yerleşmiş, dikdörtgen bir bina etrafına sıralanan kubbeli odalar şeklinde inşa edilmiştir.[16]

2. Sikke Basımına Hazırlık ve Sikke Basım Tekniği

Osmanlı Devleti'nde, hâkimiyet göstergelerinden biri de sikke basmaktı, dolayısıyla sikke darbının önemi her fırsatta vurgulanırdı. Nitekim bu hususla ilgili olarak; "a'zâm-ı umûr-ı Devlet-i 'Aliyye", "a'zâm-ı şeâir-i saltanat", "tashîh-i sikke-i hümâyunum umûr-ı Devlet-i 'Aliyye'nin ehem ve elzeminden olmağın", "sikke-i hümâyun tashîh ve temyîzi Devlet-i 'Aliyye'nin ehemm-i mehâmından olmağla", denilmiştir.[17] Kahire Darphanesi'n-

[10] Leyla Abdullatif Ahmed, *el-İdaretü fî Mısr fi'l-Asri'l-Osmânî*, Ayn Şems Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kahire 1978, s. 182'den naklen; es-Sawy, *a.g.e.,* s. 222. Ayrıca bkz.: Stanford Shaw, *The Financial and Administrative Organization and Development of Ottoman Egypt, 1517-1798*, Princeton University Press, 2016, s. 189-190.

[11] Müstakil bir taife olan Azapların da ağaları, odabaşı ve reisleri bulunurdu. Bunların kale haricinde kalmaları uygun görülmezdi. Ömer Lütfi Barkan, *XV ve XVI'ıncı Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Ziraî Ekonominin Hukukî ve Malî Esasları*, Birinci Cilt (Tıpkıbasım), Yayına Haz. Hüseyin Özdeğer, İstanbul 2001, s. 358.

[12] Irakî Yusuf Muhammed, *el-Vücûdü'l-Osmâniyyü'l-Memlûkiyyü fi-Mısr*, Dârü'l-Maarif, Kahire 1985, s. 103'ten naklen; es-Sawy, *a.g.e.,* s. 223.

[13] BOA, DVNSMSR.MHM.d 1/74; BOA, DVNSMSR.MHM.d 1/75. Ayrıca bkz.: BOA, DVNSMSR.MHM.d 1/76; BOA, DVNSMSR.MHM.d 1/77. Darphanenin valiler sarayında bulunmasına, atıflar yapıldığı görülmektedir. (Ocak 1732) BOA, DVNSMSR.MHM.d 4/462; (Nisan 1733) BOA, DVNSMSR.MHM.d 4/603; (Temmuz 1740) BOA, DVNSMSR.MHM.d 5/529; (1745) BOA, DVNSMSR.MHM.d 6/186.

[14] Ahmet Akgündüz (Haz.), *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, 6. Kitap, II. Kısım, Fey Vakfı Yay., İstanbul 1993, s. 129.

[15] Abdurrahman Zekî, *Kal'atü Salahaddîn ve mâ Havlehâ mine'l-Âsâri*, Kahire 1971, s. 39.

[16] Lyster, *a.g.e.,* s. 240.

[17] Bunlar ve benzeri ifadelerin bulunduğu bazı mühimme kayıtları: (Ekim 1707) BOA, DVNSMSR.MHM.d 1/9; (Ekim 1707) BOA, DVNSMSR.MHM.d 1/14; (Mart 1709) BOA, DVNSMSR.MHM.d 1/67; (Mart 1709) BOA, DVNSMSR.MHM.d 1/73; BOA, DVNSMSR.MHM.d 1/453; (Haziran 1717) BOA, DVNSMSR.MHM.d 2/9; (Ekim 1723) BOA, DVNSMSR.MHM.d 3/394; (Ağustos 1724) BOA, DVNSMSR.MHM.d 3/446; (Ekim 1724) BOA, DVNSMSR.MHM.d 3/453; (Ekim 1724) BOA, DVNSMSR.MHM.d 3/454;

de çıkarılan sikkelerin İstanbul'dakilere denk ve uygun olmasının önemi de *"sebeb-i tezâyüd-i refâh-ı hâl ve mûceb-i istirâhat-i bâl"* şeklinde ifade edilmiştir.[18] Sikkelerin ayar ve ağırlıklarının gerektiği gibi olması, *"ırz ve nâmus-ı saltanat-ı seniyyenin vikâyesine müretteb olan hâlâtdan"* kabul edilmiştir.[19] Dolayısıyla sikke darbının belirlenen kurallar ve usuller çerçevesinde gerçekleşmesi oldukça önemliydi.

XVII. yüzyılın sonlarına kadar, darphanelerde sikke darbı için oldukça basit bir sistem kullanılırdı. Sikke darbı için temin edilen maden eritilip ayar verildikten sonra kalıplara dökülür ve çubuklar oluşturulur, daha sonra bunlar sikke kalınlığına erişene kadar inceltilirdi. Bir sonraki aşamada bu maden parçaları, daha küçük parçalara ayrılarak pul hâline getirilirdi. Bu pullar, sikke kalıpları arasına konularak çekiçle darp edilir, üzerine yazı ve şekiller çıkarılırdı.[20]

XVII. yüzyılın sonlarında pek çok mâli ağırlıkla sınanmak zorunda kalan devlet, darp usûlünde bir düzenleme yaparak buna çare bulmak istemiş, darphanelerde teknik bazı reformlara imza atmıştır. Eski sistem, yavaş ve tek seferde daha az miktarda sikke darbına sebep oluyor, hem de sikkeler üzerinde bazı suiistimaller yapılmasına kapı aralıyordu. Bu nedenle; IV. Mehmed döneminin sonlarında, İstanbul Darphanesi'ni canlandırmak ve Avrupa'nın gümüş sikkeleri gibi büyük sikkeler darp etmek maksadıyla darp tekniğinin geliştirilmesi istenmiştir. II. Süleyman devrinde ise, bunun için gerekli aletleri yapmak üzere Cerrah Mustafa görevlendirilmiştir. Böylece Cerrah Mustafa; sikke basımında kullanılmak üzere üç işlemli bir alet üretmiştir. Buna göre; külçe hâlindeki madenin yassılaştırılması/inceltilmesi çarh ile yapılmakta, yassılaştırılan madenin pul hâline getirilmesi doğrama ile sağlanmakta, pulları sikkeleme/darp etme için ise rakkas kullanılmaktaydı.[21] Neticede, daha mekanik bir yolla, geçmişe nispeten daha düzgün formda sikke basılma yolu seçilmiş, bu suretle mihaniki darp usulüne geçilmiştir.

(1728) BOA, DVNSMSR.MHM.d 4/168; (Ağustos 1734) BOA, DVNSMSR.MHM.d 5/158; (Mart 1741) BOA, DVNSMSR.MHM.d 5/597; (Ekim 1746) BOA, DVNSMSR.MHM.d 6/352; (Haziran 1750) BOA, DVNSMSR.MHM.d 6/611.

18 (Mart 1767) BOA, C.DRB. 58/2873.

19 (Kasım 1718) BOA, DVNSMSR.MHM.d 1/579.

20 Sahillioğlu, "Darphâne", s. 504. Ayrıca bkz.: Ahmet Tabakoğlu, *Osmanlı Mâlî Tarihi*, Dergâh Yay., 2016, s. 544.

21 Halil Sahillioğlu, *Kuruluştan XVII. Asrın Sonlarına Kadar Osmanlı Para Tarihi Üzerinde Bir Deneme*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1958, s. 253; Ömerül Faruk Bölükbaşı, *18. Yüzyılın İkinci Yarısında Darphâne-i Âmire*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul 2013, s. 107-108; Sahillioğlu, "Darphâne", s. 504.

Darp usulünde XVII. asrın son yarısı itibarıyla gerçekleşen bu değişiklik, Kahire Darphanesi'ne de yansımıştır. Sikke basım tekniğinin mekanik sisteme dönüştürülmesiyle, merkezden Kahire'ye yukarıda ifade edilen darp aletleri ve sikke kalıpları gönderilmiştir. Sikke üretimini artırmak ve piyasaya daha fazla sikke sürmek amacı taşıyan bu uygulamanın aynı zamanda, suiistimalleri engellemek için tercih edilmiş teknik bir yol olduğu ifade edilebilir. Yani darp tekniğinin geliştirilip değişmesinin; sikkelerin, kırkılmalarına, bozulup deforme olmalarına mâni olmak amacına hizmet ettiği de söylenmelidir.[22]

Osmanlı Devleti'nde tedavüldeki sikkelerin yetersiz veya bozuk olması nedeniyle sikkeye ihtiyaç duyulması, piyasaya sürülecek yeni sikkelere karar verilmesi veya padişah değişimleri gibi sebepler, sikke basılması veya mevcut sikkelerin yenilenmesini gerekli kılmıştır. Bu durumda devlet, sikke darbıyla ilgili aldığı kararları, Kahire Darphanesi'ne de bildirir, ayrıca, merkezden basılacak yeni sikkelere numune teşkil etmek üzere kalıp sikkeler de gönderirdi.[23] Çünkü sikke basımının gerçekleşmesi için maden temini ve bunun haricinde çeşitli alet, kalıp veya numuneler gerekliydi. Bunların sağlanması da işleyişin bir parçasıydı ve sürecin sıhhatli bir şekilde tamamlanması için elzemdi. Bu yüzden Kahire'de sikke darbı/kat'ı için gerekli alet ve edevat, tezgâhlar İstanbul Darphanesi'nde hazırlanarak Kahire'ye gönderiliyordu. Ayrıca sikke tezgâhları gibi numune sikke kalıpları da merkezden gönderilmek suretiyle dönem dönem yenileniyordu.[24] Numune sikkeler kimi zaman, mekanik sistemin aletleriyle birlikte gönderilirdi.[25]

Sikke basımının temel ihtiyacı elbette madendi. Sikke darbının başlaması için gerekli olan maden, çoğunlukla tedavüldeki sikkelerden karşılanmış, hammadde ihtiyacının giderilmesinde maden yataklarının payı daha az olmuştur. Yeni sikke basılmak istendiğinde piyasadaki eski sikkelerin tedavülü yasaklanıyor, toplatılarak darphaneye teslimi sağlanıyordu.[26] Darphanelerin işlerliğine ve üretim düzeylerine kişilerin darphaneye teslim ettikleri veya devlet tarafından temin edilen değerli madenin miktarı etki etmekteydi.[27] Mısır Darphanesi'nde sikke kesmekte kullanılacak maden Sudan'dan

---

22 (Ağustos 1726) BOA, DVNSMSR.MHM.d 3/683.

23 (Ekim 1707) BOA, DVNSMSR.MHM.d 1/2; (Eylül 1718) BOA, A.DVNSMHM.d. 127/993; (Ocak 1736) BOA, DVNSMSR.MHM.d 5/298.

24 (1697) BOA, D.BŞM.DRB. 3/224; (Mayıs 1750) BOA, DVNSMSR.MHM.d 6/600; (Eylül 1754) BOA, DVNSMSR.MHM.d 7/174.

25 (Ağustos 1726) BOA, DVNSMSR.MHM.d 3/683.

26 Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi,* YKY, İstanbul 2010, s. 528.

27 Şevket Pamuk, "Osmanlılarda Gümüş Madenleri ve Darphaneler", *Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları-Seçme Eserleri I*, 7. Basım, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2018, 65-75, s. 71.

getirilmekteydi.[28] Mısır'a altın, yüzyıllarca Sudan'dan başlayıp Senegal'e kadar uzanan bölgeden gelmiştir.[29] XVIII. asrın sonlarına doğru, Mısır'a altın ve gümüşün Mağrip ve Sudan tarafından eskisi kadar getirilmediği anlaşılmaktadır.[30] İdare tarafından, güneyden altın gelişi önemsenip gerekli bulunsa da, üretim hacmine bakıldığında, buradan temin edilen altın miktarının XVIII. asırda azaldığı görülür.[31] Mısır'daki darphanenin, maden kaynağı bakımından tek bir yere bağlı olması ve dolayısıyla maden temininde sıkıntı yaşanması darphanenin faaliyetini de etkilemiş, hatta kimi zaman işlemez hâle gelerek tatil edilmesine/kapatılmasına neden olmuştur.[32]

Gerek piyasadan toplanan sikkelerden elde edilen gerekse madenlerden sağlanan hammadde ile sikke basımının ilk aşaması gerçekleştirilmiş olurdu. Darp faaliyeti masraflı bir iş olduğundan ve gelirin masrafı karşılaması gerektiğinden, bu faaliyetin başlayabilmesi için, alınan hammadde niteliğindeki madenin belli bir miktara ulaşması icap ederdi.[33] Peki darphane gerek maden gerek alet-edevat bakımından sikke basmaya hazır hâle geldiğinde, süreç nasıl işlemekteydi? Aşağıda bu husus amele sınıfı mensupları anlatılarak izaha çalışılmıştır.

XVIII. YÜZYILDA KAHİRE DARPHANESİ'NDE AMELE SINIFI VE SİKKE BASIM SÜRECİ

Darphanenin teknik hizmetlerinde görev yapan ustalar ve işçiler amele sınıfını teşkil etmektedir. Bunlar sikke darbının çeşitli aşamalarında teknik bazı işler görürlerdi. Sahillioğlu, müstahdem dediği darphane idarecileri için hademe ifadesini kullanmış, diğer darphane içi çalışanlara ise işçiler demiştir.[34]

---

28 (Zilhicce 1189/ Şubat 1776) BOA, HAT 16/716A/1/1.

29 Şevket Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2012, s. 106; Terence Walz, *The Trade Between Egypt and Bilad As-Sudan, 1700-1820*, Boston Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1975, s. 236; Ahmed Fuad Mütevelli (Haz.), *Kânunnâme-i Mısr*, Kahire 1986, s. 92; Muhammed el-Arabî, *Bidâyetü'l-Hükmi'l-Mağribî fi's-Sudâni'l-Ğarbî*, Müessesetü'l-Halîc, 1982, s. 117.

30 (7 Şubat 1788) BOA, C.DRB. 46/2263.

31 Terence Walz, "Gold and Silver Exchanges Between Egypt and Sudan, 16-18th Centuries", *Precious Metals in the Later Medieval and Early Modern Worlds*, Edt.: J.F. Richards, North Carolina, Carolina Academic Press, 1983, 305-328, s. 311-325.

32 es-Sawy, *a.g.e.,* s. 234. Sudan ve Afrika altınlarının, coğrafi keşifler ve Portekizlerin etkisiyle Avrupa'ya akışı hakkında bkz.: *a.g.e.,* s. 234-235.

33 Sahillioğlu, *Para Tarihi Üzerinde Bir Deneme*, s. 251. Ayrıca bkz.: Selîm Arafât el-Mübeyyez, *en-Nukûdü'l-Arabiyyeti'l-Filistiniyyeti ve Sikketuhe'l-Medineti'l-Ecnebiyyeti*, Kahire 1989, s. 25; Abduh İbrahim Muhammed Abaza, "İzâfetü Cedîdetü li-Sanâ'ati Kavâlibi'd-Darb fi-Dav'i İhtâ'i's-Sikketi'l-İslâmiyye", *Mecelletü Külliyyeti Âsâr*, 2010, 499-539, s. 505, 509-510; Ahmet Tabakoğlu, *Türkiye İktisat Tarihi*, Dergâh Yay., İstanbul 2017, s. 429.

34 Sahillioğlu, *Para Tarihi Üzerinde Bir Deneme*, s. 249-251.

Amele sınıfı içinde daha ziyade gayrimüslimler, özellikle Yahudiler istihdam edilmiştir. Onlar maden temininde ve teknik hizmetlerin kontrol edilmesinde görev aldığı gibi, sikkelerin ayar ve standardının tespit edilmesinde de aktif rol oynamıştır. Memlükler zamanından itibaren önemli bir etkiye sahip olan Yahudiler darphanede usta olarak çalışmışlardır.[35] Ustalık vazifesinde, Yahudiler haricinde Kıptiler de bulunmuştur.[36]

Ustaların hizmetleri karşılığında belli bir ücret almıştır. Onların bu ücretle yetinmeleri beklenir, ödemeler hizmetlerinden sonra hesap edilerek yapılırdı. Ayrıca herhangi birine buyruldu ile vazife veya avâid tahsis edilmesi yasaktı.[37] Görevlilere bayramlarda veya Cuma günleri bahşişler verildiği, ödemeler yapıldığı görülmüştür. Kahire Darphanesi'nde, Mart 1780 tarihli kayda göre, Cuma gününde bahşiş ve ücret olmak üzere 3.000 pâre verilmiştir.[38] Ekim 1780 masraf kayıtlarından, Cuma günü ve bayram bahşişinin 9.040 pâre olduğu anlaşılmaktadır. Darphane hademesi için ödenen toplam aylık ise 27.000 pâredir.[39] Bunlar dışında aynî ödemelere de rastlanmaktadır.[40] **Tablo 4**'te görüldüğü üzere, darphane çalışanlarının yemek ihtiyaçları için de yevmiye ücret verilmiştir.

Sikkelerin eksik veznli veya bozuk basılmasından sorumlu olanlar darphane nâzırı tarafından tespit edilirdi. Bunlar, daha sonra Mısır valisine bildirilir, gerekli cezanın bu suretle tertibi sağlanırdı. Ayrıca ilgili kayıtların İstanbul'a gönderilmesi gerekirdi.[41] Darphane ve sikke basımı ile ilgili tetkiki gereken bir husus, herhangi bir görevlendirme, görevden alma veya cezalandırma gündeme geldiğinde darphane çalışanlarının da görüş ve bilgisine başvurulmuştur.[42] Herhangi bir suiistimal ile veya işine önem vermeyerek darphaneye ve sikke basım sürecine zarar verdiği tespit edilenler, darphanedeki görevinden uzaklaştırılmış veya tehditle uyarılmıştır.[43] Bunun haricinde hapisle cezalandırmalar da mevcuttur. Nitekim; Osmanlı Devleti'nin ilk Mısır Beylerbeyi olan Hayır Bey zamanında (1517-1522), Yahudi ustalardan bir grup, sikke standardizasyonunu bozacak şekilde hareket ettiği gerekçesiyle hapisle cezalandırılmıştır.[44]

---

35 es-Sawy, *a.g.e.*, s. 250-251.
36 es-Sawy, *a.g.e.,* s. 251-252.
37 (1768) BOA, C.DRB. 35/1733. Ayrıca bkz.: BOA, AE.SMST.III 365/29090; BOA, C.DRB. 40/1968-2; BOA, DVNSMSR.MHM.d 8/455; BOA, DVNSMSR.MHM.d 8/475.
38 (1780) TS.MA.e 109/31.
39 (1780) TSMA No: 169/15.
40 (1780) TSMA No: 169/15.
41 (20 Temmuz 1765) BOA, DVNSMSR.MHM.d 8/342. Ayrıca bkz.: (Temmuz 1765) BOA, DVNSMSR.MHM.d 8/345; (Haziran 1766) BOA, DVNSMSR.MHM.d 8/409.
42 BOA, DVNSMSR.MHM.d 5/602.
43 BOA, C.DRB. 40/1968-2; (1767) BOA, DVNSMSR.MHM.d 8/475.
44 es-Sawy, *a.g.e.,* s. 251.

Bir taraftan darphanenin iş ve işleyişine aykırı hareket edenler cezalandırılırken, diğer taraftan emirlere uyulması yönünde ilgililere tembihler yapılırdı. Ayrıca darphaneye, hizmetlerinde ehil olanların alınması beklenir ve şefaatin istihdamda etkili olmaması hususu özellikle vurgulanırdı.[45] Sahib-i ayar, bazı devlet adamları veya amelenin; darphanenin işleyişinden, görevlilerin azli ve tayini işlerinden sorumlu olan nâzırın yetki alanına müdahale etmesi de suç teşkil ederdi.[46]

Yukarıdaki genel bilgiler ışığında, darphanede, sikke basım aşamalarında görevli amele sınıfı mensupları aşağıda değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme yapılırken sikke basım kademeleri dikkate alınmış, buna göre bir iş sırası takip edilmiştir. Sikke basımında çalışan ameleler, hallâldan başlamak üzere iş akışına göre **Tablo 2**'de gösterilmiştir.

1. Ustabaşı

İşçilerin başındaki kişileri ifade etmek üzere Arapça'da *şeyhü'l-ummal* tabiri kullanılmaktadır. Bu ifade, ortaçağda sanat ya da meslek erbablarının başındaki kimseler için kullanılırdı. Bunların mahir ve meslekleriinde yetkin olmaları beklenirdi. Darphanede, işçilerin büyüğünü ya da reisi ifade etmek için tercih edilirdi.[47] Dolayısıyla darphanedeki ustabaşı; teknik bir iş olan sikke darbı hizmetlilerinin başında bulunurdu. Aynı zamanda birkaç işle görevlendirilebilmişti. Gayrimüslim (çoğunlukla Yahudi) olan ustabaşılar bu işle vazifelendirilirken daha önce darphanede görev yapmış, ustalık görevinde bulunmuş olmalarına dikkat edilirdi.[48] Usta ve ameleler, ustabaşının işine müdahale etmemeleri hususunda uyarılırlardı.[49]

Mısır'da sikkelerin, devlet tarafından belirlenen ayar ve ağırlıkta basılması gerekirdi. Bunun dışında hareket edildiği, sikkelerin bozuk veya noksan olduğu tespit edilirse; ustabaşı, gibi teknik işlerde bulunan görevliler bilgilendirilerek bu meselenin tetkik edilmesi icap ederdi. Mısır'da basılıp (hazineyle birlikte) İstanbul'a gönderilen veya tedavüle çıkarılan sikkelerin standartlara uygun basılmamasında etkisi olduğu tespit edilen ustabaşılar, görevden alınarak cezalandırılmıştır. Onların yerine tecrübeli ve bu işe atanmak isteyen kişiler tayin edilebilmiştir. Bazen bu cezaların, asılsız haberler veya iftiralar sebebiyle verildiği anlaşılmış, yeni bir soruşturma ile,

---

45 (Ekim 1763) BOA, DVNSMSR.MHM.d 8/164.
46 BOA, C.DRB. 40/1968-1,2; (Eylül 1768) BOA, C.DRB. 35/1733.
47 Bkz.: es-Sawy, *a.g.e.*, s. 245, dipnot 3.
48 (Nisan 1759) BOA, C.DRB. 64/3161; (1742) BOA, DVNSMSR.MHM.d 5/602; BOA, DVNSMSR.MHM.d 5/763.
49 (1742) BOA, DVNSMSR.MHM.d 5/602.

iftiraya uğradığını iddia eden görevlinin savunması ve beyanıyla, suçsuzluğuna hükmedilerek cezası ilga edilmiştir.[50]

Sikkelerin ayarlarının bozuk olmalarından veya herhangi bir suiistimal ve hileden; Yahudi ustabaşı ve doğramacılar sorumlu oldukları gibi bunların vekilleri, kâtipler veya çeşitli görevliler de mesul tutulmuştur.[51] Daha önce de bu ve benzeri hataları yaptıkları belirlenenler hatada ısrar etmeleri gerekçesiyle görevden uzaklaştırılmıştır.[52] Sikke darbındaki ihmal veya kusur, lanet edilesi bir davranış ve ihanet olarak nitelendirilmiştir. Bu nitelendirme, devletin sikke darbını, mühim bir devlet meselesi olarak görmesinden kaynaklanmaktadır.

Sikke basımının teknik bir iş olmasından dolayı; ustabaşılar, genellikle gayrimüslimlerden ve ayrıca daha önce iş tecrübesi bulunan kişilerden seçilmiştir. Çünkü sürecin düzgün şekilde işleyip nihayete ermesi tecrübe ve el yatkınlığı gerektirmiştir.

2. Hallâl ve Madenin Ayrıştırılması

Sikke darbı için ilk aşama darphaneye maden temini idi. Bundan sonra temin edilen maden "çaşni tutulmak" olarak ifade edilen işlemle kalite tespitine tabi tutulur, numuneler alınarak madenin kalitesi ve içeriği analiz edilirdi.[53] Çaşni ifadesi ile, ayar ve ağırlığı belirlenip damga vurulan numune de kast edilir; Mısır'da, İstanbul'dan gönderilen bu numuneye göre sikke kesilmesi istenirdi.[54]

Darphanede sikkelerin belirlenen ağırlık ve ayarda kesilmesi ve değerlerinin tespiti oldukça önemli bir hususu. Bu sebeple, alınan sikkelerin ayarları tespit edilerek bunu ifade etmek üzere, üzerine bir işaret konulur, daha sonra altından belirlenmiş kırat ağırlığıyla bir kıta kesilirdi. Sonrasında içine gümüş ilave edilir ve külçe hâline getirilirdi. Bundan sonra da ayarı, bu son şekliyle üzerine tekrar işaretlenirdi. Kesilmesi istenen ayar ve ağırlığa erişene kadar, her kıratın numunesi korunurdu. Basılan sikkelerin sıhhatini tespit etmek için de numune ve basılan sikke, mihenktaşına sürülürdü. Bunlar birbirine uygun gelirse sikkenin doğru ayarda olduğu bu sa-

---

[50] (Nisan 1759) BOA, C.DRB. 64/3161; BOA, C.DRB. 59/2926; (Temmuz 1747) BOA, DVNSMSR.MHM.d 6/405.

[51] (Haziran 1766) BOA, DVNSMSR.MHM.d 8/409. Ayrıca bkz.: (Eylül 1768) BOA, C.DRB. 35/1733; BOA, AE.SMST.III 365/29090; BOA, DVNSMSR.MHM.d 8/455; (1767) BOA, DVNSMSR.MHM.d 8/475.

[52] (Haziran 1766) BOA, DVNSMSR.MHM.d 8/409. Darphanede görevli Yahudilerin "ihanet" olarak nitelendirilen davranışlarından sonra vazifeleri kaldırılmıştır. (1768) BOA, C.DRB. 35/1733; BOA, C.DRB. 40/1968-2; BOA, DVNSMSR.MHM.d 8/455.

[53] Bölükbaşı, *Darphâne-i Âmire*, s. 86.

[54] (1768) BOA, C.DRB. 35/1733; (1775) BOA, C.DRB. 40/1998.

yede belirlenmiş olurdu. Eğer istenenden eksik olduğu tespit edilirse noksanın kıymetinin hesap edilerek çaşniyi tutandan tahsil edilmesi gerekirdi.[55] Çünkü, madenin kalite tespitinin ve içerik analizinin gerçekleştiği bu aşama, fazlasıyla özen gerektirmekteydi.

Çaşni işi için Kahire Darphanesi'nde "hallâl" adı verilen hizmetliler bulunurdu.[56] Hallâl ve hallâl ustasının madeni ayrıştırma işini yaptıkları anlaşılmaktadır.[57] Hallâl tizab ücreti olarak her çaşni tutulmasında 220 pâre almıştır.[58] 1767 senesinde, Kahire Darphanesi'nde, hallâllık yapan 1 görevlinin aylığının 1.200 pâre olduğu tespit edilmiştir.[59] Hallâl olarak çoğunlukla Ermeniler görevlendirilir, bunlar çaşni işinde, bir yolsuzluğa başvuracak olurlarsa sürgün ile cezalandırılır, ayrıca onların yerine kuyumculuk işi yapan Rum veya Ermenilerden uygun olanı getirilirdi.[60]

Sikke darbının hızla sürmesi ve nihayete ermesi madenin analiz edilerek kalite tespiti yapıldığı ve ayrıştırma işine tabi tutulduğu bu aşamada gerçekleşen işten fazlasıyla etkilenmekteydi. Bu aşamanın gösterilecek ihtimam, diğer tüm aşamaların bir sonraki işlemi etkilediği gibi kalıplaştırma işi için oldukça önemliydi.

3. Sebbak ve Ayar Verilen Madenin Kalıplaştırılması

Sikke basımına karar verilip kullanılacak maden üzerinde gerekli analiz ve ayrıştırmalar yapıldıktan sonra sıra, basılacak yeni sikkelerin ayarlanması işine gelmekteydi. Ayar; sikkenin ana madeni dışında, belli bir standart vermek üzere katılan/karıştırılan başka madenleri ifade etmektedir. Ayrıca ayar vermek madenî sikkelerin; sertlik veya yumuşaklığına da etki ederdi. Ayar işlemi için; kal veya ifraz denilen ayrıştırmadan sonra kefçeye verilen madenin içerisine basılacak sikkenin türüne göre belli oranda bakır madeni katılırdı. İlk kez işlenen gümüşün kırılganlığına mani olmak üzere, eski sikkeler eritilerek temin edilen gümüşten katılırdı. Altını sertleştirmek için ayar ilave edilmesi gerekirdi. Tağşiş dönemlerinde bakır, sikkelerin ayarlarının düşürülmesi amacıyla da ilave edilirdi.[61] Ayarı tutturmak güçlük arz ettiğinden, aşılmaması kaidesiyle belli nispette ayar ilavesi için darphane çalışanlarına izin verilmekteydi. Ancak bu ruhsat, bazı suistimallere zemin hazırlamış, kötüye kullanılarak Kahire Darphanesi'nde İstanbul'dan farklı

---

55 (1780) TS.MA.e 109/35.
56 (1767) TS.MA.e 109/25.
57 (1779) TS.MA.e 109/26; TSMA No: 169/5-6.
58 Sahillioğlu, "Darphâne", s. 503; (1767) TS.MA.e 109/25.
59 (1767) TS.MA.e 109/25.
60 (1780) TS.MA.e 109/35.
61 Bölükbaşı, *Darphâne-i Âmire,* s. 108-109. Madene renk ve ayar vermek üzere başka madenler karıştırılması hakkında ayrıca bkz.: es-Sawy, *a.g.e.,* s. 243-244.

ayarda sikkeler basılmıştır. Devlet maden fiyatlarını tanzim etmek gibi bazı tedbirler alarak buna mani olmaya çalışmıştır.[62]

Madeni eriterek kalıba dökme ve külçe hâline getirme işine sebike, bu işi yapanlara ise sebbak denilmektedir. Şemseddin Sami; çoğulu sebaik olan sebikeyi; "külçe, eritilip parça suretinde dökülmüş maden" olarak tanımlar.[63] Potada eritilen ve ayrıştırma işlemi yapılan maden, külçe adı verilen kalıplara dönüştürülürdü. Bu aşamada iki ayrı atölyede iş yapıldığını belirten Bölükbaşı bu atölyeleri dökmeci/ocakçı ve kalcı/körükçü olarak belirtir ve burada ayar ilave edilen madenin, kalıplara döküldüğünü ve sebikeye dönüştüğünü ifade eder.[64]

Altın madeni, kalıplaştırma işleminden önce, körük kullanılarak eritiliyor, ayar verildikten sonra kalıplaştırılmaya hazır duruma getiriliyordu. Alaşımı "muayyerci" hazırlıyor, bunun karşılığında da ondan küçük bir miktar pay alıyordu.[65] Benzer şekilde gümüşe ayar veren veya kontrol eden de "ayyar" olarak ifade edilmektedir.[66] Alaşım hazırlanırken; madenin içine boraks denilen madde katılmakta, daha sonra yüksek ateşte bunun buharlaşması sağlanmaktaydı. Boraks sayesinde altının özüne ulaşması hedefleniyordu.[67]

Muayyerciler, diğer bazı darphane görevlileri gibi, işledikleri madenin miktarına göre ücret almışlardır. Muayyerci nısfiye altın ustası 1.000 altında 80 pâre, muayyerci altın ustası 1.000 altında 60 pâre almıştır.[68] Körükcüyan adı verilen ameleye altının her sebikesi için 2 pâre verilmiştir.[69] Ayrıca, sebikede görevli amelenin başında usta yer alırdı.[70] Bunlar dökümcü veya kalıpçı ustalarının emri altında çalışırlardı.[71] Sebbak ustasına aylık 750 pâre ücret verilmiştir.[72] Vasfu Mısr'da kör bir grubun da sebbâklarla beraber çalıştığı belirtilmektedir. Bunların körük işini üstlenerek eritme fırınındaki ateşi harlamakla görevli oldukları ifade edilerek gün boyu fırın

---

62 (Mayıs 1716) BOA, DVNSMSR.MHM.d 1/448; BOA, DVNSMSR.MHM.d 1/455.

63 Şemseddin Sami, *Kamûs-ı Türkî*, İkdam Matbaası, İstanbul 1317, s. 706; el-Bâşa, *a.g.e.,* s. 588. Ayrıca bkz.: Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi Yay., Ankara 2007, s. 925.

64 Bölükbaşı, *Darphâne-i Âmire*, s. 63.

65 Komisyon, *Vasfu Mısr*, Cilt: 6, Fransızcadan Çev. Züheyr eş-Şuayb, Mektebetü Medbûlî, Kahire, s. 239.

66 es-Sawy, *a.g.e.,* s. 254.

67 Komisyon, *a.g.e.,* s. 239.

68 (1779) TS.MA.e 109/26; TSMA No: 169/5-6. Ayrıca bkz.: Sahillioğlu, "Darphâne", s. 503.

69 (1767) TS.MA.e 109/25.

70 Sikke basımının her aşamasında, her atölyenin içinde usta bulunduğunu söylemek yanlış olmaz. TS.MA.e 109/24; TSMA No: 169/1.

71 Komisyon, *a.g.e.,* s. 216.

72 (1767) TS.MA.e 109/25; (1779) TS.MA.e 109/26; (1780) TS.MA.e 109/31.

ateşinin karşısında meşakkatli çalışmalarına ve işlerine karşılık küçük bir miktar ücret aldıkları ifade edilir.[73]

Devletin arzu ettiği ayar ve ağırlıkta sikke kesmek sebbak denen görevlilere dolayısıyla sebike aşamasına fazlasıyla sorumluluk yüklemekteydi. Çünkü, özellikle ayar işlemi, külçelerin çeşitli işlemlerden geçerken alacağı hâli etkilerdi. Dolayısıyla doğru ve istenen ayarın verilmiş olması önem arz ederdi.

4. Sebikelerin Yassılaştırılması/İnceltilmesi

Sebike/külçe hâline getirilen maden, çarhtan geçirilerek bir inceltme işlemine tabi tutulurdu. Bu inceltme veya yassılaştırma işlemi üç aşamadan oluşurdu. Bu üç aşama ile her seferinde maden daha küçük ve ince parçalara ayrılmış olurdu.

a. Haddad

Külçe hâline getirilen madenin, sebbaktan haddada teslimi sağlanırdı. Haddad külçeleri, belli kızarıklığa erişip kiraz rengini alana kadar ısıtır, bunları daire formunda kesilebilmeleri için, yaklaşık 8 mm olacak şekilde bir çekiçle döverek inceltirdi. Çünkü, böylece inceltilen sebikenin çekme/uzatma makinesinden (sehab) daha kolay geçmesi amaçlanırdı.[74] Haddadın, elindeki sebikeyi istenilen inceliğe ulaştırması, bir sonraki aşamanın seyrine tesir etmektedir. Bunun, külçenin düzenekte kolayca ve düzgün bir şekilde işlem görmesi için önemli olduğu görülmektedir. Haddadların elinden çıkan söz konusu çekiçleme işi, inceltme veya yassılama işleminin ilk basamağını oluşturmaktadır. İstanbul Darphanesi'nde inceltme işiyle meşgul olanları ifade etmek üzere kullanılan 'sebikeleri yassılaştıranlar' tabirinin, Kahire Darphanesi'ndeki karşılıklarından biri de haddaddır.[75]

Darphanedeki bazı aletleri yapan ve tamir eden bazı işçilerin de haddad olduğu görülmektedir. Altın ve gümüş sikke darbında görev alan haddadların ücretlerinin farklılaştığını ifade etmek mümkündür. Her 1.000 dirhemde[76] altın haddad ustası 50 pâre, gümüş haddad ustası ise 8 pâre ücret almıştır.[77]

Haddaddan sonra med/sehab adı verilen düzeneğin kullanıldığı bir sonraki basamağa geçilirdi. Meddad ism-i failinin bu düzenekten geldiği

---

[73] Komisyon, *a.g.e.,* s. 219.
[74] Komisyon, *a.g.e.,* s. 246.
[75] İstanbul Darphanesi'nde çarh kullanarak sebikeleri yassılaştırdığı düşünülen personel hakkında bkz.: Bölükbaşı, *Darphâne-i Âmire,* s. 64-65.
[76] Dirhem bir ölçü birimi olarak okkanın dört yüzde birlik kısmıdır. Şemseddin Sami, *a.g.e.,* s. 608.
[77] (1779) TS.MA.e 109/26.

ifade edilmelidir. Bu adımda, maden parçasından daha ince parçalar elde etmek için sehab aleti kullanılırdı.[78]

b. Meddad

"Sehab (çekme)" adı verilen düzeneği meddadlar kullanırdı.[79] Bu düzenek, haddaddan teslim alınan madenin, 5-6 mm kalınlığında olacak şekilde inceltilip uzatılması için kullanılırdı ve bu basamakta yapılan işlem, doğrama/kat' işini kolaylaştırır, rakkasta parçanın kolay işlenmesini sağlardı.[80] Dolayısıyla haddadlar gibi meddadlar da sebikeleri yassılaştırmakla görevli İstanbul Darphanesi personelinin, Kahire'deki karşılığı olarak değerlendirilmelidir.

Kahire Darphanesi'nde meddad üstadiyesinin, basılan sikkelerin altın veya gümüş olup olmamasına göre farklılaştığı görülmektedir. Buna göre; gümüşün her 1.000 dirheminde verilen ücret 20 pâre iken, altının 1.000 dirheminde verilen ücret 50 pâredir.[81]

c. Rakkak/Münekkis

Rakkak, maden üzerinde gerekli inceltme işlemini yapan meddaddan teslim aldığı parçaları, 25-30 cm uzunluğundaki parçalara dönüştürürdü.[82] Rakkakın iş gördüğü bu aşamaya terkik adı verilirdi. Bu adımda; parçaların birbiriyle eşit kalınlık ve uzunlukta olmasına özen gösterilir; bunu sağlamak üzere parçalar, sert zemin üstünde küçükbaşlı bir çekiçle dövülürdü.[83] Bu küçültme ve inceltme işlemini altın sikke darbında yapan çalışanlar münekkis olarak ifade edilmiştir. Belgelerden yola çıkarak bu ayrım yapılmış, rakkak gümüş sikke darbında, münekkis ise altın sikke darbında geçtiği için, okunuşla ilgili olarak tereddüt taşımakla birlikte, bu şekilde belirtilmiştir. Ayrıca Vasfu Mısr'da altın sikke darbındaki terkik aşamasından bahsedilirken, bu işi yapanlar dipnotta "منكيس" olarak belirtilmiştir.[84] Bu aşamada çalışanların gümüş sikke kesiminde aldığı ücret, meddada verilene yakındır.[85]

Yassılaşıp incelen parçalar, artık bir sonraki aşama yani doğranıp sikke formlu, yuvarlak şekilli pullar oluşturmak için uygun hâle gelmiş olurdu.

---

78 Komisyon, *a.g.e.,* s. 246-247.
79 Komisyon, *a.g.e.,* s. 222.
80 Komisyon, *a.g.e.,* s. 246.
81 (1780) TS.MA.e 109/24; TSMA No: 169/1; (1779) TS.MA.e 109/26; TSMA No: 169/5-6.
82 Komisyon, *a.g.e.,* s. 225.
83 es-Sawy, *a.g.e.,* s. 245; Komisyon, *a.g.e.,* s. 248.
84 (1767) TS.MA.e 109/25; (1767) TSMA No: 169/4; (1780) TS.MA.e 109/35; Komisyon, *a.g.e.,* s. 248.
85 (1780) TS.MA.e 109/24; (1779) TS.MA.e 109/26; TSMA No: 169/1.

5) Doğramacılar/Kıta' ve Sikkelerin Kesilmesi

Sikke darbı için arındırılıp hazırlanan gümüş, gerekli tüm aşamalardan ve tezgâhlardan geçerek yazısız, ancak sikke formuna getirilir, pul denilen siyah para çıkartılırdı.[86] Bu aşamada uzunlukları birbirine eşit olan maden parçalarından daireler kesilir, bunların 5-6 mm'i aşmamasına dikkat edilirdi.[87] Buraya kadar pek çok işlem görerek münasip inceliğe ulaşmış çubuklardan, doğrama ya da kesme adı verilen alet kullanılarak pulların temini sağlanırdı.[88]

Doğramacılık çoğunlukla gayrimüslimler tarafından yapılan ve ustabaşılıkla beraber yapılabilen bir iştir.[89] Doğramacı, belirlenen ayar ve ağırlık haricinde sikke kesilmesine neden olduğu veya darphane işlerine bir şekilde zarar verdiğinde görevi ilga edilirdi. Nitekim Kahire Darphanesi'nde doğramacı olan bir Yahudi'nin işten alınması, bu gerekçeyle olmuştur.[90] Ayrıca doğramacılık işi için uygun olan kimse nâzır tarafından önerilirdi.[91]

Altın ve gümüş gibi değerli madenlerin fiyatlarının yükselmesi, sikkenin içine karıştırılan bakır miktarının artırılmasına ya da sikkelerin kenarlarının kırpılıp/kırkılarak tağşiş yapılmasına neden oluyordu. Devlet, kendi müdahalesi veya izni dışında piyasa şartlarında bu tür girişimlere izin vermiyor, kırkık ve kızıl akçelerin dolaşımını yasaklıyordu.[92] Yukarıda da ifade edildiği üzere darphanedeki teknik değişim sikkelerin belli bir formda olmasını sağlamak ve bu sayede suistimalleri engellemek amaçlarını da taşımaktaydı. Osmanlı Devleti sikkelerin müdevver denilen yuvarlak şekilli olmasını ve dolayısıyla kenarlarının muntazam olmasını mühim saymış, kırpılıp piyasada dolaştırılmasına izin vermemiştir. Bunun esas dayanağı ise; sikkenin bu işlemle kusurlu duruma gelmesidir. Bu türden sikkelerin tedavülü, XVIII. yüzyılın özellikle son yarısı itibarıyla çoğalmıştır. Mısır'da bunun önüne geçmek için numune sikkelerle birlikte doğrama, rakkas ve çarh aletleri yaptırılıp gönderilmiştir.[93] Rakkas kullanımı; hem tek seferde, normalde basılacak sikke miktarından çok daha fazla sikke basılması hedefine; hem de piyasada gündeme gelebilecek bozuk sikke yaygınlığına mani olma çabasına hizmet ediyordu.

---

86 (1780) TS.MA.e 109/35.

87 Komisyon, *a.g.e.,* s. 227, 247.

88 Bölükbaşı, *Darphâne-i Âmire,* s. 65.

89 (1756) BOA, C.DRB. 64/3161; (1742) BOA, DVNSMSR.MHM.d 5/602.

90 (1766) BOA, DVNSMSR.MHM.d 8/395. Ayrıca bkz.: BOA, AE.SMST.III 365/29090; (Haziran 1766) BOA, DVNSMSR.MHM.d 8/409; (Eylül 1768) BOA, C.DRB. 35/1733.

91 (1766) BOA, DVNSMSR.MHM.d 8/395.

92 Tabakoğlu, *Osmanlı Mâlî Tarihi*, s. 546.

93 (Ağustos 1726) BOA, DVNSMSR.MHM.d 3/672. Ayrıca bkz.: (Haziran 1727) BOA, DVNSMSR.MHM.d 4/35; (11 Mart 1728) TS.MA.e 719/28; TSMA No: 5212/21; (Kasım 1731) BOA, DVNSMSR.MHM.d 4/433.

Doğrama adı verilen odada/atölyede, zabit adı verilen ve fiyatlardan sorumlu olan üstada bağlı, birkaç personel bulunurdu. Doğramada çalışanların, 1780 senesinde 1'i üstad olmak üzere 11 kişi oldukları görülmektedir. Doğrama atölyesi ile ilgili şu ifadeler yer alır:

> *"Doğrama dedikleri odada ki onbir destgâhdır biri üstâd yani zâbitleridir. Hüsn ve fiatdan mes'ûldür ve onu tevabidir ki sanna' derler ol mahalde simin noksanına dair nesne tahrir olunmadığına sebep budur ki, anların ameli cümle destgâhlardan geçüb temiz tahta olmuş simi yazusuz pâre şeklinde sikke gibi darb idüb siyah pâre misillü çıkar ana pul tabir iderler"*[94]

Mart 1779'da 11 kişi olan doğramacılarla birlikte 2 de şakird yer almaktadır.[95] Aynı senenin sonlarında, tekrar 10 doğramacının günlük ücreti kayıtlara yansımıştır.[96]

Burada ifade edilmesi gereken bir husus da sikkelerin sayılması meselesidir. **Tablo 1**'de de gösterildiği üzere sikkeler iki kez sayılır; bu sayımların birincisi doğramadan çıktıktan sonra yapılır, diğeri ise sikkeleme işleminden sonra gerçekleştirilirdi.[97]

Doğrama işi, sikkenin formunu etkilemenin dışında, veznine ve dolayısıyla ayarına da tesir eden önemli aşamalardan biridir.

6. Zincirci

Bilindiği üzere Osmanlı Devleti'nde, XVIII. yüzyıl başlarında bazı sikkelerin etrafına zincire benzer nakışlar işlenmeye başlamıştır. Nitekim III. Ahmed, kendi adıyla darp edilen altın sikkelerin iki tarafını zincirle çerçeveletmiş; bu şekilde basılan altınlara "zencirlü altun" veya "zencirlü ve tuğralu altun" denilmiştir.[98] Zincirci ise; işte bu tarz zincirekli, zincirli vb. isimlerle adlandırılan altın sikkelerin etrafına kırılmalarına/kırkılmalarına mani olmak üzere zincire benzer şekiller işleyen görevlilerdir.[99] 1780'de bunların 25 kişi oldukları kaydedilmiştir.[100] 1767'de işlediği her gün için altın zincircisine 65 pâre ücret uygun görülmüştür.[101] 1780'de altın zincir-

---

94 (1780) TS.MA.e 109/35.
95 (1779) TS.MA.e 109/26; TSMA No: 169/5-6.
96 (Aralık 1780) TS.MA.e 109/31; TSMA No: 169/11.
97 Bölükbaşı, *Darphâne-i Âmire*, s. 65-66.
98 Halil Sahillioğlu, *Bir Asırlık Osmanlı Para Tarihi 1640-1740*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, Yayınlanmamış Doçentlik Tezi, İstanbul 1965, s. 112.
99 Bölükbaşı, *Darphâne-i Âmire,* 65. Ayrıca bkz.: Komisyon, *a.g.e.,* s. 249.
100 (Aralık 1780) TS.MA.e 109/31; (Ocak 1780) TSMA No: 169/10; TSMA No: 169/11; TS.MA.e 109/30.
101 (1767) TS.MA.e 109/25.

cisine 1.500 pâre mahiyye verilirken[102], her 1000 adet altın için takdir edilen yevmiye 65 pâre olmuştur.[103]

7. Cilacı ve Cilalama

Sikke basım sürecinin altın veya gümüş tüm sikkeler için aynı şekilde işlediğini ifade etmek gerekmektedir. Altın sikke darbında olduğu gibi gümüş sikke darbında da ilk aşamayı temin edilen madenin ayarının belirlenmesi oluşturmuştur. Ayarlanarak külçe hâline getirilen maden parçasını inceltmek üzere ise çekiçleme, sonrasında sırasıyla medd ve terkik aşamaları uygulanırdı. Bu parçalar belli bir incelik ve uzunluğa eriştikten sonra takti' (doğrama/kesme) işlemi yapılırdı. Daha sonra sikke vurulmasından önceki aşama olan beyazlatma/cila aşamasına geçilirdi.[104]

Pul hâlindeki sikke doğrama işleminden sonra cila ocağına teslim edilirdi. Bu işlem sikkenin ocakta beyazlatılması demekti.[105] Bölükbaşı; ağartma, renk ve cila işlemlerinin yapıldığı atölyelere çeşitli adlar verildiğini tespit etmiştir. Bu kârhaneler; ayar-ı altun ve perdaht, ağartma, sikke-i hümâyun cilacıları veya altun rengi verilen kârhane gibi adlar almıştır.[106]

Sikkeler, doğrama işleminden sonra geldiği cila aşamasında beyazlatılır ve bir parlatılma işlemine tabi tutulur, bu işleme de *'silme'* denilirdi. Cila aşaması ile ilgili olarak şu açıklamalar tespit edilmiştir:

> *"Ba'de doğramadan cilaya gidüb anda ocağda beyaz olur. Ba'de sikke darb olunub amma her bir destgâhda darbhâne emîni tarafından mu'temedün 'aleyh nâzırlar vardır. Gelen simi vezn ile kabz ve vezn ile teslim iderler. Bu suretde doğramada olunan amel daima zeyt yağına muhtacdır. Ba'de't-tamam silüb vezn ve teslim iderler, amma silmede hileleri vardır. Ol adam müstakîm ve müsta'îd olub ihtimam itmeğe muhtacdır zira her 1.000 (bin) dirhemde 15 (onbeş) dirhem ve dahi ziyade fazlası olub sereka eyleyib yağ bulaşığı ile itmam iderler."*[107]

Nitekim, Mısırlı olan ve siyah Arap denilen birinin, böyle bir hile yaptığı belirlenmiş, ancak ıslah edilemediği gerekçesiyle kırbaç cezası verilmiş ve darphaneden ihracı sağlanmıştır.[108]

---

102 (1780) TS.MA.e 109/24.
103 (1780) TS.MA.e 109/35.
104 es-Sawy, *a.g.e.,* s. 245-246. Gümüş sikke/medini basımının aşamaları hakkında bkz.: Komisyon, *a.g.e.,* s. 209-231.
105 (1780) TS.MA.e 109/35; TSMA No: 169/19-25.
106 Bölükbaşı, *Darphâne-i Âmire,* s. 66.
107 (1780) TS.MA.e 109/35.
108 (1780) TS.MA.e 109/35.

Ağartma işlemi uygulanırken bir prosedüre bağlı kalınırdı. Bu işlemden önce; pullar ısıtılır ve asite batırılırdı. Bunlardan gümüş pullar, arap sabunu ya da şarap tortusu ile bir dolaba yerleştirilir ve bunlar birlikte çevrilirdi. Altın olanlar ise, bir çeşit kum yardımıyla parlatılırdı. Neminden arındırılmak için de bir işlem yapılır, şimşir talaşından elde edilmiş tozla silinirdi, bu tozun üzerinden atılması için ise bir elekten geçirilirdi. Sac ve mangal üzerinde ise rutubetinin kurutulması için bekletilirdi.[109] Bu konuyla ilgili olarak Vasfu Mısr'da da benzer bir anlatım bulunmaktadır. Buna göre; maden parçalarının, özel bir karışımda kaynatılarak odun/ahşaptan imal edilmiş bir düzeneğe alındığı belirtilir. Bu karışımın içerisine deniz tuzu, çinko ve bakır karışımı, bazı kumlar ve tortu katıldığı ifade edilir. Parçalar, silindikten sonra beyazlatma evresindeki son işleme geçildiği, parçanın birçok kez yıkanıp bir elek üzerinde kurulanması ile bu aşamanın tamamlandığı bilgisi verilir.[110] Cila aşamasında altında da benzer bir prosedür uygulandığı ifade edilerek aşama şu şekilde anlatılır: oksitten ve yağdan temizlenmek amacıyla tortu ve alüminyum içerisinde kaynatılan altın, demirden yapılmış bir küreğin üzerine alınarak fırında ısıtılırdı. Bu kızarmış parça özel bir karışıma atılırdı. Bu işlem iki kez tekrarlanırdı.[111]

Her ay 40.000 dirhemlik altının cila işlemine tabi tutulacağı öngörülürdü.[112] 1767 senesinde altın cilacısının 50 pâre ücret aldığı anlaşılmaktadır.[113] 1780 senesinde her 1000 dirhem gümüş için, cila üstadiyesi olarak 10 pâre uygun görülmüştür.[114]

8. Sikkezenler ve Sikkeleme/Darp Etme

Sikkenin darbı, sikke basımının son adımıdır. Yani pullar bu aşamada, üzerine işlenen yazı ve şekillerle sikke hâline dönüştürülür. Özellikle XVIII. asır itibarıyla rakkas aletini kullanılarak pulun tam manasıyla bir sikkeye dönüşmesi bu aşamada sağlanırdı.

Sikkezenler, pul hâlindeki parçayı, darp işlemiyle sikke dönüştüren, ona sikke vasfını veren görevlilerdir. Sikkezenin, sikkelerin üzerini gerektiği gibi ve hoşça darp etmesi beklenirdi.[115]

---

[109] Hasan Ferid, *Nukud ve İtibar-ı Mâlî*, Cilt: 1, Hukuk Matbaası, İstanbul 1330, ss. 327-329. Ayrıca bkz.: Musa Kâzım, "Darphane'nin Ahval-i Dâhiliyyesi", *Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası*, Sayı: 9, 1327, 551-557, s. 554-555.
[110] Komisyon, *a.g.e.,* s. 228-229.
[111] Komisyon, *a.g.e.,* s. 250.
[112] TSMA No: 169/16.
[113] (1767) TS.MA.e 109/25.
[114] (1780) TS.MA.e 109/24; (1780) TS.MA.e 109/35.
[115] (Haziran 1723) BOA, DVNSMSR.MHM.d 3/376.

Pulların sikkelenmesi, rakkas adı verilen aletin kullanılması suretiyle yapılırdı.[116] Rakkasla pullar işlenerek sikke vasfı kazandırılırdı. Pulların, kesme/doğrama esnasında, ağırlığının muhafaza edilmesi oldukça önemsenir, belirlenen kayıp oranı göz önünde bulundurularak bu işlem gerçekleşirdi. Sikke darbının en önemli aşamalarından biri olan darp işlemi için ise pullar kenarını yapacak ustaya teslim edilirdi.[117] Ağırlığı korunmak kaydıyla; daire hâline getirilmiş, damgasız olarak teslim alınan parçaların kenarında nakışlar oluşturulana dek, rakkasla presleme işlemi yapılırdı.[118]

Sikkelerin darbı, bakırdan imal edilmiş sarmal/helezon ya da sandık içinde hareket eden vidalı rakkas kullanılarak gerçekleşirdi. Bu mekanizmada; demirden yapılmış bir düzenek bulunur ve bunun içerisinde sabitlenmiş sikke yer alırdı. Bu demir düzeneğe, daire şeklindeki parçalar yerleştirilerek sikke kalıpları bulunan rakkas indirilirdi. Darp işlemi böylece gerçekleştirilmiş olurdu.[119]

Burada ifade edilmesi gereken bir husus da alâmetli denilen sikkelerdir. Bu sikkelerin üzerine alâmet olmak üzere bir harf işlenirdi. Eğer bir önceki vali döneminde de benzer bir uygulama ile sikke basılmışsa, yeni alâmetli sikkelerin kullanılması için, öncekilerin bir keseye konularak mühürlenmesi ve İstanbul'a gönderilmesi gerekirdi.[120] Alâmeti olan sikkelerden biri gerektiğinde temyiz için Hazine-i Mısır'da korunurdu.[121] Bu uygulama ile devlet, piyasaya sürülmüş ancak noksan veya bozuk olan sikkelerin kimin devrinde basıldığının tespitini ve sorumluların cezalandırılmasını hızlandırmayı amaçlamıştır.[122] Bu noktada basım yıllarının sikke üzerine yer almasının önemini de ifade etmek gerekir. Nitekim, hazineye giren sikkelerden şüpheli olanların incelenir, bunlar bozuk veya noksan çıkarsa, basım yılları sayesinde sorumlular daha kolay tespit edilirdi.[123] Ayrıca, basılan sikkelerin üzerine "duribe fî Mısır" ibaresinin işlenmesi İstanbul Darpha-

---

116 (Ağustos 1726) BOA, DVNSMSR.MHM.d 3/683; (Ekim 1727) BOA, DVNSMSR.MHM.d 4/64; (Kasım 1731) BOA, DVNSMSR.MHM.d 4/433; Komisyon, *a.g.e.,* s. 251.

117 Komisyon, *a.g.e.,* s. 248.

118 es-Sawy, *a.g.e.,* s. 244; Komisyon, *a.g.e.,* s. 247.

119 Komisyon, *a.g.e.,* s. 227, 230-231.

120 (Eylül 1720) BOA, DVNSMSR.MHM.d 3/115; (Eylül 1720) BOA, DVNSMSR.MHM.d 3/116; (Eylül 1721) BOA, DVNSMSR.MHM.d 3/245.

121 (Mayıs 1716) BOA, DVNSMSR.MHM.d 1/448. Bu uygulama hakkında ayrıca bakılabilir: İbrahim Artuk, "Osmanlı Padişahı 3. Mustafa'nın Sikkelerine Genel Bir Bakış", *Birinci Millî Türkoloji Kongresi, Tebliğler*, Kervan Yay., İstanbul 1980, 359-373, s. 362.

122 (Eylül 1720) BOA, DVNSMSR.MHM.d 3/115. Ayrıca bkz.: (Eylül 1720) BOA, DVNSMSR.MHM.d 3/116.

123 (Ekim 1763) BOA, DVNSMSR.MHM.d 8/164.

nesi'nde kesilenlerden ayırt edilmelerini sağladığı gibi bozuk olanların tespitinin daha kısa sürede gerçekleşmesine hizmet ederdi.[124]

Yukarıda da ifade edildiği üzere; maden, mühimmat, alet-edevatın ve kalıp sikkelerin temini sikke basımına hazırlık anlamı taşırdı. Dolayısıyla sürecin aksamadan işlemesi tüm bunların varlığına, eksiksiz ve kusursuz olmasına bağlıydı. Ancak bunlar zamanla eskiyebilir, numune veya kalıp sikkelerin formu da kullanıma bağlı olarak bozulabilirdi. Kahire Darphanesi'nde sikke basılması için İstanbul'dan çıkan kararlarda; sikkeler basılırken uyulacak ayar ve ağırlık kaideleri belirtilmektedir. Tabi sikkelerin belirlenmiş ayarda basılması için, yukarıda bahsedilen sikke ve kalıpların kullanılır derecede yeni ve düzgün olması gerekliydi. Sikke veya kalıplara ihtiyaç duyulması durumunda merkezden istenirdi.[125] Yıpranmış, eskimiş sikkeler, yeni sikkelerin üzerine işlenecek tuğra ve hattın düzgün çıkmamasına neden olmaktaydı. Mısır Valisi, Kahire Darphanesi'ndeki bu hâldeki sikkeleri İstanbul'a bildirir ve İstanbul'dan yeni sikke gönderilmesi talep edilirdi. Aslına bakılırsa, darphanede müstahdem olan sahib-i ayar ve sikkegenler, bu tarz sikkelerin yenilenmesiyle ilgilenirdi. Ancak sikkegen zümresinden olmalarına rağmen, henüz para sikkesi basmakta alışkanlıkları yoksa ya da bu işle meşgul olacak bir görevli bulunmuyorsa, İstanbul'dan ihtiyaca binaen yeni sikke gönderilmesi isteniyordu.[126] Bu talebe binaen merkezden, basılacak sikkenin türüne göre sikke gönderiliyordu.[127]

Ahmed es-Sawy'nin ifade ettiği üzere; İstanbul'dan gönderilen kalıplar yeni kalıpların yapılması için kullanılırdı. Bunlar "s*ultaniye kalıbı*" adıyla; yeni padişah tahta çıkına veya yeni kalıplar gönderilene dek muhafaza edilirdi. Sikke kalıplarının İstanbul'dan gönderilmesi ile Osmanlı hâkimiyetinin bulunduğu tüm ülkelerde, Osmanlı sikkelerinin formlarını korumak amaçlanmaktaydı. Ancak bu durum, ana kalıpların bazı darphanelerde kopyalanmasına veya kalıplara nakşedilen harflerin düzeninde bazı ufak değişiklikler yapılarak taklit kalıplar üretilmesine mani değildi. Nitekim gönderilen kalıplara rağmen darphanelerde, işlenen harflerin tertibinde sikkeler arasında farklılıklar olabiliyor, nakış ve süslemelerde esnek hareket edilebiliyordu.[128]

---

124 (Ağustos 1724) BOA, DVNSMSR.MHM.d 3/446.

125 (Haziran 1766) BOA, DVNSMSR.MHM.d 8/411.

126 (20 Ağustos 1746) BOA, C.DRB. 22/1069.

127 (3 Ekim 1746) BOA, C.DRB. 35/1726; (Ekim 1746) BOA, DVNSMSR.MHM.d 6/352. Çeşitli sikkeler gönderilmesi hakkında ayrıca bkz.: BOA, DVNSMSR.MHM.d 6/391; (8 Temmuz 1747) BOA, DVNSMSR.MHM.d 6/404; (Ağustos 1747) BOA, DVNSMSR. MHM.d 6/412; (Şubat 1748) BOA, DVNSMSR.MHM.d 6/439.

128 es-Sawy, *a.g.e.,* s. 240-242.

Sikke kalıpları ile ilgili olarak Süleyman Sûdî'nin kitabında şu ifadeler geçer:

> "gerek *meskûkâtın gerek madalyaların olsun sikkelerinin bir erkeği bir dişisi vardır. Sikkelerin dişisi taneleri gayet ince ve iyi tav edilmiş, yumuşak çelik silindirler üzerinde hâkk edilip tezgâh-ı mahsûsuna teslim olunur ve orada çarh edildikten sonra, su verilip sertleştirilir. Ba'de, yumuşak çelik silindirde cism bir cendere vasıtasıyla basılıp, yine o sikkenin erkeği çıkarılır. İş bu erkek sikke de tesviye ve çarh olunduktan ve su verildikten sonra yumuşak çelik üzerinde su cenderesiyle ve ustası marifetiyle lüzumu kadar çıkarılacak dişi sikkelerin validî makamını hâiz olur. Bunlar ilk valideleri makamında olan sikkenin erkek ve kız olanlarıdır ki valide ve validîleri erkek sikke ile bi'l-izdivac dişi sikke peyda eyledilir ve bunlar vasıtasıyla da meskûkât ve madalyalar darp ve istihsâl olunur. Valid ve valide sikkelerden peyda olan evlad sikkelerin ben-i beşer misillü velâdet tarihi ile birer ismi olduğu misillü tarih-i velâdetiyle vefatını bir de sıra numarası yani amel-mande olduklarını nâtık bir de sicil-i ahvâli vardır. Bunlardan bazıları pek az müddet ömür sürüp cenderede birkaç defa basıldıkda kırılır ve bazısı dahi tavl-i müddet muammer olur. Yani bir aded sikke ile 150000 aded meskûkât basılabilir. Bunlar hâl-i hayatlarında müruriye tezkiresi almadıkça seyahet edemezler, yani tarihli ve numaralı işm u haber olmadıkça ve deftere kayd eylemedikçe demir kasalardan harice çıkamazlar, çünkü bunlar yalnız devlet-i aliyyede değil bütün cihanda pek büyük rical-i devletten ma'duddurlar."*[129]

Osmanlı Devleti'nde piyasadaki sikkeleri tecdid etmek ya da padişah değişimlerinde tahta çıkan padişahın adıyla sikke basmak üzere darphanelerde kalıp veya numune olarak kullanılacak yeni sikkeler gönderilmesi gerekmiştir. İstanbul'dan Mısır'a bu sebeple sikkeler hazırlanıp gönderildiği görülmektedir. Bunun için öncelikle piyasada, dolaşımda olan sikkelerin toplanması ve sikke darbı için darphanede daha önce kullanılmış sikkeler ve kalıpların İstanbul'a gönderilmesi istenirdi.[130] Kendi adına basılan sikkeleri tedavüle sürmek isteyen yeni padişah, öncelikle dolaşımdaki eski sikkeleri toplatırdı. Cülûs sonrası yeni padişahın adıyla darp edilecek sikkelere numune teşkil etmek üzere İstanbul'dan darphanelere sikkeler gönderilir, bunlar İstanbul'a gönderilecek bir temessük karşılığında teslim edilirdi. Böyle bir durumda, cülûs sebebi ile sikkelerin tebdili gerektiği ifade edilerek sikkelerin yeni padişahın ismiyle sikkelenmesi gerektiği bildirilirdi. Ayrıca eski sultanın ismiyle darp edilmiş sikkelerin kullanımı dur-

[129] Süleyman Sûdî, *Usûl-i Meskûkât-ı Osmaniyye ve Ecnebiyye*, Artin Asaduryan Şirket-i Mürettibiye Mat., İstanbul 1311, s. 203-204.

[130] (Ocak 1755) BOA, DVNSMSR.MHM.d 7/189.

durulurdu. Eskimiş veya kullanılır durumdaki tüm kalıpların diğer görevlilerin de hazır bulunduğu bir ortamda, sayılıp zarfa konularak Mısır valisi ve sahib-i ayar tarafından da bu zarf mühürlenerek İstanbul'a yollanması istenirdi.[131] Altınların ayarlarıyla alakalı düzenleme ve yenilik yapılması, eski sikkelerin yenileriyle değişimini gerekli kılmıştır.[132]

Osmanlı Devleti; gerek yeni sikke darbı kararı dolayısıyla, gerek cülûs sonrası, gerekse talep üzerine numune sikke yollamak istediğinde, bu işe Darphane-i Amire nâzırı nezaret eder ve sikkegen hakk işlemini[133] gerçekleştirir, yani sikkeler üzerine gerekli yazı ve şekilleri kazırdı. Bu sikkelerin Mısır'a ulaştırılması, Mısır Valisi veya darphaneye tesliminin sağlanması için bir memur vazifelendiriliyor, numune yeni sikkeler mühürlenmiş bir temessükle veriliyor ve memurun, sikkeleri Mısır'a ulaştırarak bir makbuz karşılığında vali tarafına teslim etmesi isteniyordu.[134] Sikkeleri teslim almak üzere kapı kethüdaları görevlendiriliyordu.[135] Tayin edilen yeni sahib-i ayarların da sikkeleri beraberlerinde Mısır'a götürdükleri anlaşılmaktadır.[136] XVIII. asrın ortalarında İstanbul'dan yollanan sikkelerin sayısında önemli bir artış olduğu dikkat çekmektedir.[137]

İrsâliye hazinesi vasıtasıyla İstanbul'a ulaşan sikkeler üzerindeki işlemeler istenilen düzgünlükte değilse, dikkatler sikkezen ve ustalara çevrilirdi. Sikkeler içerik ve ağırlık bakımından İstanbul'da darp edilenlere denk olsa dahi, ayrıca bunların, iki tarafına işlenmiş nakış ve şekiller açısından da belirli düzgünlükte olması gerekirdi. Bu yüzden düzgün olmayan sikkeler ayıplı ve kusurlu sayılır, bunu telafi etmek ve düzeltmek adına merkez-

131 (25 Aralık 1754) BOA, DVNSMSR.MHM.d 7/182; (Ocak 1755) BOA, DVNSMSR.MHM.d 7/194; (5 Kasım 1757) BOA, AE.SOSM.III 51/3661; (Mart 1761) BOA, DVNSMSR.MHM.d 7/751.

132 (Mart 1775) BOA, DVNSMSR.MHM.d 8/683.

133 Hakk işlemi bir sanat dalını da ifade etmektedir. Buna göre hakkâklık; taş, ahşap, maden gibi bazı sert nesnelerin üzerine yazı ve şekil oyma ve kazıma sanatı olarak bilinmektedir. Mehmet Zeki Kuşoğlu, "Hakkâklık", *DİA,* Cilt 15, İstanbul 1997, 204-205, s. 204.

134 (Eylül 1754) BOA, DVNSMSR.MHM.d 7/174. Ayrıca bkz.: (Şubat 1748) BOA, DVNSMSR.MHM.d 6/439; es-Sawy, *a.g.e.,* s. 240.

135 (Nisan 1719) BOA, DVNSMSR.MHM.d 1/612. Ayrıca bakılabilir: (Mart 1741) BOA, DVNSMSR.MHM.d 5/597; (Mayıs 1750) BOA, DVNSMSR.MHM.d 6/600; (Ağustos 1750) BOA, DVNSMSR.MHM.d 6/628; (Eylül 1751) BOA, DVNSMSR.MHM.d 6/688; (Temmuz 1757) BOA, DVNSMSR.MHM.d 7/375; (Mart 1761) BOA, DVNSMSR.MHM.d 7/747; (14 Eylül 1757) BOA, AE.SOSM.III 36/2552.

136 (Mart 1741) BOA, DVNSMSR.MHM.d 5/597.

137 (10 Kasım 1758) BOA, C.DRB. 17/822; (Kasım 1758) BOA, DVNSMSR.MHM.d 7/500; (18 Şubat 1761) BOA, AE.SMST.III 124/9568; (20 Şubat 1761) BOA, C.DRB. 23/1118; (Mart 1761) BOA, DVNSMSR.MHM.d 7/747; (1762) BOA, C.DRB. 23/1146; (1765) BOA, C.DRB. 4/192; (1766) BOA, DVNSMSR.MHM.d 8/411; (1774) BOA, MAD.d 10391/263.

den yeni numune sikkeler yollanmasının yanı sıra kimi zaman sikkezen ve usta tayini de yapılırdı.[138] Sikkezenlerin, 1780 yılındaki kesin sayıları tespit edilememekle birlikte, bu tarihte 2.400 pâre mahiyye ücret aldığı görülmektedir.[139]

Devletin içerik ve form açısından birbirine denk sikkeler bastırmak kaygısı, sikkelere ayar veren görevliler kadar damgalama/sikkeleme işini yapan görevlilere de mühim bir vazife yüklemiştir. Zira; tedavüle çıkacak sikkelerin standartlara uygun olarak basılması, Osmanlı sikkesi formu kazanması büyük oranda sikkezenlerin maharet ve dikkatine bağlıydı. Herhangi bir ihmal, suiistimal veya özensizlik; belirlenen standardının dışına çıkmak anlamı taşıdığından, bu noktada sikkezenlerin görevden alınmaları, cezalandırılmaları kaçınılmaz olmaktaydı.

9. Sahihçiler

Sahihçilere, sıhhatçi veya saatçi de denilmiştir.[140] Bunlar sikke darbı ve doğramada kullanılan demir aletleri ile meşgul olurlar, yenileme ve tamir ile ilgilenirlerdi.[141] Sahihçi, doğramacılık ve ustabaşılık görevini de aynı zamanda yürütebilirdi. Başta sahib-i ayarlar olmak üzere, bazı darphane hizmetlileri tarafından suçlanmaları durumunda görevden uzaklaştırılabilmişlerdir.[142]

Sahihçi veya saatçi, başka atölyelere üstad olarak vazifelendirilebilmiştir. Tayininde, güvenilir biri olması ve atölyenin işlerinden bütün detayları ile anlaması etkilidir. Nitekim, 1780'de doğramacı tezgâhında ortaya çıkan bir hırsızlık vakası sonrasında, hile yaptığı tespit edilen doğramacı görevden uzaklaştırılıp bu atölyede düzeni sağlamak üzere, üstad olarak saatçi buraya tayin edilmiştir.[143]

10. Muaddid-i Pâre ve Sikkelerin Sayılması

Muaddidler; "her 1.000 aded pâreden ta'dad edip 1.000 pâre kağıda vaz' edenlerdir", diye ifade edilir.[144] Bunlara, para sayıcıları denilebilir. Yu-

---

138 (Nisan 1710) BOA, DVNSMSR.MHM.d 1/112.

139 (1780) TS.MA.e 109/24; TSMA No: 169/1. 1767 senesi ücret kayıtlarında da nakkaşın 2.400 pâre mahiyye aldığı görülmektedir. TS.MA.e 109/25. Nakışların işlenmesi işinin, nakkaş denilen görevlilerce gerçekleştirildiği hakkındaki bilgi için bkz.: es-Sawy, *a.g.e.,* s. 257.

140 (1766) BOA, DVNSMSR.MHM.d 8/395; (1756) BOA, C.DRB. 64/3161; (1742) BOA, DVNSMSR.MHM.d 5/602; (1780) TS.MA.e 109/35.

141 TSMA No: 169/4. Sahihçi hakkında ayrıca bkz.: Komisyon, *a.g.e.,* s. 262; Bölükbaşı, *Darphâne-i Âmire,* s. 67.

142 (1756) BOA, C.DRB. 64/3161; (1766) BOA, DVNSMSR.MHM.d 8/395.

143 (1780) TS.MA.e 109/35; TSMA No: 169/19-25.

144 (1780) TS.MA.e 109/35.

karıda da ifade edildiği üzere, ilki doğrama sonrası yapılan sikkelerin sayılması işleminin, ikincisi sikkeleme/darp işleminden sonra gerçekleştirilmiş olurdu. Bölükbaşı, sikkeleri bu aşamada sayan görevlilere, ecnas-ı beyaz akçe ya da meskuk sayıcısı denildiğini belirtir.[145] **Tablo 3**'te muaddidin 1780 senesinde aldığı ücret gösterilmiştir.

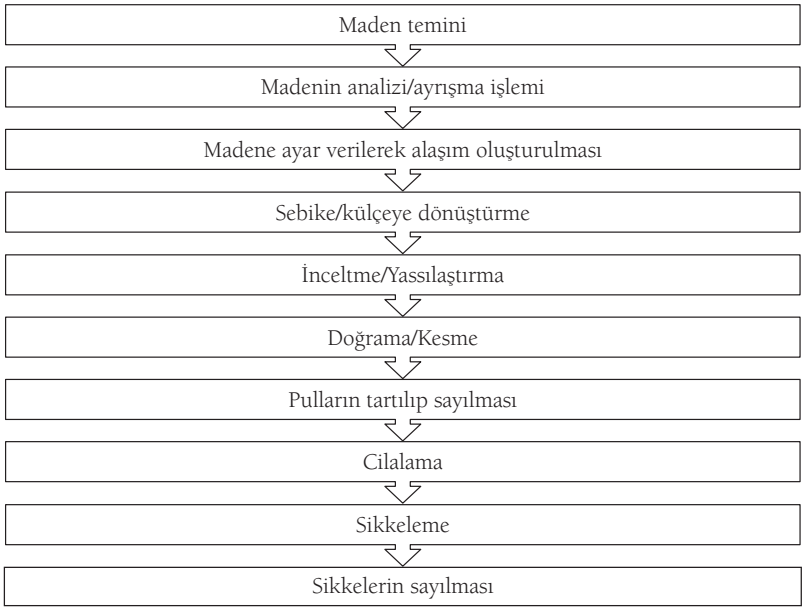
11. Diğer Görevliler

Darphanede, sikke basım aşamasında çeşitli hususlarda görev yapan, ancak haklarında fazla veri bulunmayan bazı görevliler bu başlıkla ifade edilmiştir. Vüzzan olarak ifade edilen görevliler bunlardan biridir. Veznciler, madenlerin teslim esnasında tartılması işini yapardı.[146] 1779'da görevli 2 veznci tespit edilmiştir.[147] Bunlar haricinde; darphaneye kömür getirenler[148], muhasebeci[149] yer almaktadır. Altınları yıkamakla görevli olan gassallar ise, kesilmiş/doğranmış parçaları yıkayarak cilaya hazırlarlardı.[150] Sahillioğlu gassalların aldıkları ücreti 50 pâre olarak belirtir.[151] Nitekim, Kahire Darphanesi'nde 1767'de her 1000 dirhem için 50 pâre ücret aldıkları tespit edilmiştir.[152]

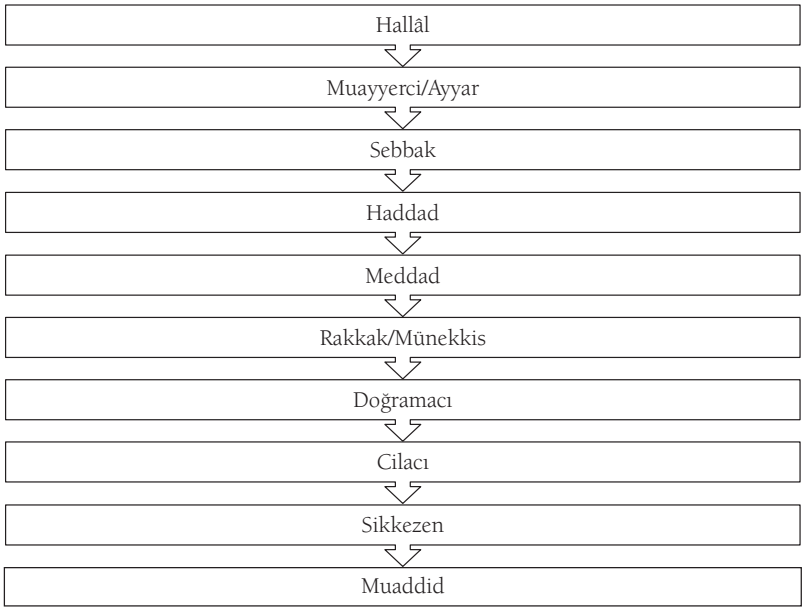
---

145 Bölükbaşı, *Darphâne-i Âmire*, s. 65-66.
146 Komisyon, *a.g.e.*, s. 248, 261.
147 (1779) TS.MA.e 109/26. Ayrıca bkz.: (1780) TS.MA.e 109/24.
148 (1780) TS.MA.e 109/24; TSMA No: 169/1.
149 (1779) TS.MA.e 109/26; TSMA No: 169/5-6.
150 (1767) TS.MA.e 109/25.
151 Sahillioğlu, "Darphâne", s. 503.
152 (1767) TS.MA.e 109/25.

Tablo 1. Sikke Basımının Aşamaları[153]

Tablo 2. Amele Sınıfı

153 Komisyon, *a.g.e.,* s. 209-230, 246-250; Bölükbaşı, *Darphâne-i Âmire*, s. 65-66, 111; (1767) TS.MA.e 109/25; (Aralık 1779) TS.MA.e 109/26; (Haziran 1779) TS.MA.e 109/27; TS.MA.e 109/28; TS.MA.e 109/34; (1780) TS.MA.e 109/31; (1780) TSMA No: 169/12; (1780) TS.MA.e 109/35.

Tablo 3. 1.000 Dirhem Gümüş İçin Verilen Pâre Miktarı[154]

Sebbak	12
Haddad	8
Meddad	15,5 (zam 4,5)
Rakkak	21
Cilacı	10
Hattam	30
Saatçi[155]	2 (zam 3)
Muaddid-i pâre	1 (zam 7)
Toplam (pâre)	106,5+4,5+3: 114

Tablo 4. 1.000 Adet Altın İçin Verilen Avâidât (Pâre)[156]

Görevli	**1767 senesi**	**1780 senesi**
Muayyerci yevmiyesi	20	25
Sebbak-ı nühas[157]	-	170
Münekkis yevmiyesi	20	20
Kıta'-ı altın avâidi	10	-
Doğrama üstadı (1 kişi)	-	27
Zincirci yevmiyesi[158]	65	65
Saatçi yevmiyesi	-	20
Hattam yevmiyesi	10	15
Darphane çalışanlarının günlük yemek ihtiyacı için	-	15
Toplam	125 pâre	357 pâre

Sonuç

Osmanlı Devleti'nde; hâkimiyetin önemli göstergelerinden biri olarak kabul edilen sikke darbının, gerek merkez darphanede gerek taşra darphanelerinde belli bir standartta sağlanması devlet için önemli bir meseleydi.

154 (1780) TS.MA.e 109/35. Burada gösterilmeyen doğrama üstadına her 1.000 dirhem gümüşte 5 pâre verilmiştir. Doğrama işlemi dahil edilip muaddid-i pâre çıkarılarak 1.000 dirhem gümüş için ustalara verilen ücret hesap edildiğinde, bunun 111 pâre olduğu görülmüştür. (1780) TSMA No: 169/16.

155 1767 tarihinde, bu ücretlendirmenin cilaya teslim edilen her 1.000 dirhem pâre için olduğu ifade edilmiş, ayrıca saatçi yevmiyesinin 20 pâre olduğu belirtilmiştir. (1767) TS.MA.e 109/25.

156 (1767) TS.MA.e 109/25; (1780) TS.MA.e 109/35.

157 Burada gümüşe ilave edilecek bakırın her kantarı için sebbaka verilen ücret ve üstadiye kalemlendirilmiştir.

158 1767'de zincirciye altın basımında aylık 1.500 pâre verilmiştir. BOA, İE.ML. 129/12214.

Bu açıdan piyasa ve tedavülü etkileyecek mahiyette sikke darbında faal kılınmış olan Kahire Darphanesi'nin sikke basım sürecinde sergilediği tutum dikkat çekiciydi. Çünkü; devlet, tedavüldeki sikkelerin belirlediği formlarda basılmasına ehemmiyet gösteriyor, bu aşamada da Kahire Darphanesi amelesine büyük iş düşüyordu. Ancak XVIII. yüzyılın çalkantılı siyasî ve ekonomik ortamı, sikke darbında da çeşitli suiistimal ve sıkıntıları gündeme getirmişti.

Osmanlı Devleti, merkez darphanede basılanlara ve kendi belirlediği standartlara denk sikkeler bastırmak konusunda oldukça hassas davranmıştır. Hem görevlendirmeler hem de sikkelerin içerik ve formunu belirleyen kararlar bunun önemli bir göstergesidir. Osmanlı Devleti, köklü bir geçmişe sahip Mısır'ın, bu gelenekten gelen tecrübeyi darphanede, dolayısıyla sikke darbında kötüye kullanmaması için çeşitli önlemler almıştır.

Sikke darbı için numuneler, kalıplar ve darp aletlerine ihtiyaç duyuluyor, bunlar ise merkezden temin ediliyordu. Sikkelerin hem şekil olarak hem içerik bakımından düzgün ve birbirine denk olması için zamanla ve kullanıma bağlı olarak eskimiş numune sikkelerin yerine yenileri gönderilmiştir. Devlet; piyasaya sürülecek sikkelerin gerek ayar ve ağırlık gerekse form olarak birbirine mutabık olmasını önemsemiş, bunu sağlamak üzere aldığı kararları Mısır'a da bildirerek darphanedeki işlemlerin dikkat ve özenle gerçekleşmesini istemiştir. Sikke darp süreci, belirli bir sıra ile işlemiş, her sıranın tatbikinde o işte ehil işçilerin görev alması önemsenmiştir. İşçiler, ücretlerini yaptıkları işe göre değişebilen miktar ve oranlarda almışlardır. Suistimaller veya usulsüzlükler tespit edildiğinde sorumluların derhal tespitine önem verilmiştir.

Yukarıda ifade edilenler devletin sikke basımının karar merkezine kendisini koyduğunu, göstermektedir. Bu durum Kahire Darphanesi'ni sikke darbında kendi hâline bırakmayıp kontrol ve denetim altında tutmak istediğini ifade etmektedir. Yukarıda belirtilen önlem ve uygulamaların temelinde ise devletin merkezîyetçi politikası yer almaktadır. Çünkü sikke darbının Osmanlı Devleti'nin belirlediği kaidelerle gerçekleşmesi, piyasanın ve tedavül dengesinin korunması için oldukça önemliydi.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA, AE.SMST.III 124/9568; BOA, AE.SMST.III 365/29090; BOA, AE.SMHD.I 214/16921; BOA, AE.SOSM.III 36/2552; BOA, AE.SOSM.III 51/3661.

BOA, A.DVNSMHM.d. 127/993;

BOA, DVNSMSR.MHM.d 1/2; BOA, DVNSMSR.MHM.d 1/9; BOA, DVNSMSR.MHM.d 1/14; BOA, DVNSMSR.MHM.d 1/67; BOA, DVNSMSR.MHM.d 1/73; BOA, DVNSMSR.MHM.d 1/74; BOA, DVNSMSR.MHM.d 1/75; BOA, DVNSMSR.MHM.d 1/76; BOA, DVNSMSR.MHM.d 1/77; BOA, DVNSMSR.MHM.d 1/112; BOA, DVNSMSR.MHM.d 1/448; BOA, DVNSMSR.MHM.d 1/453; BOA, DVNSMSR.MHM.d 1/455; BOA, DVNSMSR.MHM.d 1/579; BOA, DVNSMSR.MHM.d 1/612; BOA, DVNSMSR.MHM.d 2/9; BOA, DVNSMSR.MHM.d 3/115; BOA, DVNSMSR.MHM.d 3/116; BOA, DVNSMSR.MHM.d 3/245; BOA, DVNSMSR.MHM.d 3/376; BOA, DVNSMSR.MHM.d 3/394; BOA, DVNSMSR.MHM.d 3/446; BOA, DVNSMSR.MHM.d 3/453; BOA, DVNSMSR.MHM.d 3/454; BOA, DVNSMSR.MHM.d 3/672; BOA, DVNSMSR.MHM.d 3/683; BOA, DVNSMSR.MHM.d 4/35; BOA, DVNSMSR.MHM.d 4/64; BOA, DVNSMSR.MHM.d 4/168; BOA, DVNSMSR.MHM.d 4/433; BOA, DVNSMSR.MHM.d 4/462; BOA, DVNSMSR.MHM.d 4/603; BOA, DVNSMSR.MHM.d 4/630; BOA, DVNSMSR.MHM.d 5/158; BOA, DVNSMSR.MHM.d 5/298; BOA, DVNSMSR.MHM.d 5/529; BOA, DVNSMSR.MHM.d 5/597; BOA, DVNSMSR.MHM.d 5/602; BOA, DVNSMSR.MHM.d 5/763; BOA, DVNSMSR.MHM.d 6/186; BOA, DVNSMSR.MHM.d 6/352; BOA, DVNSMSR.MHM.d 6/391; BOA, DVNSMSR.MHM.d 6/404; BOA, DVNSMSR.MHM.d 6/405; BOA, DVNSMSR.MHM.d 6/412; BOA, DVNSMSR.MHM.d 6/439; BOA, DVNSMSR.MHM.d 6/600; BOA, DVNSMSR.MHM.d 6/611; BOA, DVNSMSR.MHM.d 6/628; BOA, DVNSMSR.MHM.d 6/688; BOA, DVNSMSR.MHM.d 7/174; BOA, DVNSMSR.MHM.d 7/182; BOA, DVNSMSR.MHM.d 7/189; BOA, DVNSMSR.MHM.d 7/194; BOA, DVNSMSR.MHM.d 7/375; BOA, DVNSMSR.MHM.d 7/500; BOA, DVNSMSR.MHM.d 7/747; BOA, DVNSMSR.MHM.d 7/751; BOA, DVNSMSR.MHM.d 8/164; BOA, DVNSMSR.MHM.d 8/342; BOA, DVNSMSR.MHM.d 8/345; BOA, DVNSMSR.MHM.d

8/395; BOA, DVNSMSR.MHM.d 8/409; BOA, DVNSMSR.MHM.d 8/411; BOA, DVNSMSR.MHM.d 8/455; BOA, DVNSMSR.MHM.d 8/475; BOA, DVNSMSR.MHM.d 8/683.

BOA, D.BŞM.DRB. 3/224;

BOA, C.DRB. 4/192; BOA, C.DRB. 17/822; BOA, C.DRB. 22/1069; BOA, C.DRB. 23/1118; BOA, C.DRB. 23/1146; BOA, C.DRB. 35/1726; BOA, C.DRB. 35/1733; BOA, C.DRB. 40/1968-1; BOA, C.DRB. 40/1968-2; BOA, C.DRB. 40/1998; BOA, C.DRB. 58/2873; BOA, C.DRB. 59/2926; BOA, C.DRB. 64/3161.

BOA, HAT 16/716A/1/1.

BOA, İE.ML. 129/12214.

BOA, MAD.d 10391/263.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (TSMA)

TS.MA.e 109/24; TS.MA.e 109/25; TS.MA.e 109/26; TS.MA.e 109/27; TS.MA.e 109/28; TS.MA.e 109/30; TS.MA.e 109/31; TS.MA.e 109/34; TS.MA.e 109/35; TSMA No: 169/1; TSMA No: 169/4; TSMA No: 169/5-6; TSMA No: 169/10; TSMA No: 169/11; TSMA No: 169/12; TSMA No: 169/15; TSMA No: 169/16; TSMA No: 169/19-25; TS.MA.e 719/28; TS.MA.e 805/65; TSMA No: 7028/301; TSMA No: 5212/21.

Tetkik Çalışmalar

Abduh İbrahim Muhammed Abaza, "İzâfetü Cedîdetü li-Sanâ'ati Kavâlibi'd-Darb fi-Dav'i İhtâ'i's-Sikketi'l-İslâmiyye", *Mecelletü Külliyyeti Âsâr*, 2010, 499-539.

Abdurrahman Zekî, *Kal'atü Salahaddîn ve mâ Havlehâ mine'l-Âsâri*, Kahire 1971.

Ahmed Fuad Mütevelli (Haz.), *Kânunnâme-i Mısr*, Kahire 1986.

AKDAĞ, Mustafa, *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi,* YKY, İstanbul 2010.

AKGÜNDÜZ, Ahmet (Haz.), *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, 6. Kitap, II. Kısım, Fey Vakfı Yay., İstanbul 1993.

Muhammed el-Arabî, *Bidâyetü'l-Hükmi'l-Mağribî fi's-Sudâni'l-Ğarbî*, Müessesetü'l-Halîc, 1982.

ARTUK, İbrahim, "Osmanlı Padişahı 3. Mustafa'nın Sikkelerine Genel Bir Bakış", *Birinci Millî Türkoloji Kongresi, Tebliğler*, Kervan Yay., İstanbul 1980, 359-373.

BARKAN, Ömer Lütfi, *XV ve XVI'ıncı Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Ziraî Ekonominin Hukukî ve Malî Esasları*, Birinci Cilt (Tıpkıbasım), Yayına Haz. Hüseyin Özdeğer, İstanbul 2001.

Hasan el-Bâşa, *el-Fünûnü'l-İslâmiyyeti ve'l-Vezâyif 'ale'l-Âsâri'l-Arabiyyeti*, Kısım 2, Dârü'n-Nahdati'l-Arabiyyeti, Kahire 1965.

BAYHAN, Ahmet Ali, "Kahire Kalesi", *Erzurum Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 10, 2003, 7-41.

BÖLÜKBAŞI, Ömerül Faruk, *18. Yüzyılın İkinci Yarısında Darphâne-i Âmire*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul 2013.

DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi Yay., Ankara 2007.

SEYYİD, Eymen Fuad, "Kahire", *DİA*, Cilt: 24, İstanbul 2001, 173-175.

FERİD, Hasan, *Nukud ve İtibar-ı Mâlî*, Cilt: 1, Hukuk Matbaası, İstanbul 1330.

Muhammed Ebû'l-Ferec el-'İş, "Mısru'l-Kahire 'ale'n-Nukûd'il-'Arabiyyeti'l-İslâmiyyeti", *Ebhâsü Nedveti'd-Düveliye li-Tarîhi'l-Kahire*, Kahire.

JOMARD, Edme François, *Vasfu Medinetü'l-Kahire ve Kal'atü'l-Cebel*, Fransızcadan Çev. Eymen Fuad Seyyid, Mektebete'l-Hancı, Kahire 1988.

Komisyon, *Vasfu Mısr*, Cilt: 6, Fransızcadan Çev. Züheyr eş-Şuayb, Mektebetü Medbûlî, Kahire.

KUŞOĞLU, Mehmet Zeki, "Hakkâklık", *DİA,* Cilt 15, İstanbul 1997, 204-205.

LYSTER, William, *The Citadel of Cairo*, Cairo 1993.

Musa Kâzım, "Darphane'nin Ahval-i Dâhiliyyesi", *Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası*, Sayı: 9, 1327, 551-557.

Selîm Arafât el-Mübeyyez, *en-Nukûdü'l-Arabiyyeti'l-Filistiniyyeti ve Sikketuhe'l-Medineti'l-Ecnebiyyeti*, Kahire 1989.

Rafet Muhammed en-Nebravî, *es-Sikketü'l-İslâmiyyeti fî Mısr -Asrü'd-Devleti'l-Memâliki'l-Çerâkise-*, Merkezü'l-Hadârati'l-Arabiyyeti'l-'İlâm ve'n-Neşr, Kahire 1993.

H. bin Muhammed en-Necîdî, *en-Nizamü'n-Nakdiyyi'l-Memlûkî h. 648-922/ m. 1250-1517, Dirâse, Târihiyye, Hadâriyye*, Mektebetü'l-Ubeykan, Riyâd 1993.

PAKALIN, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II*, MEB Yay., İstanbul 1993.

PAMUK, Şevket, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2012.

PAMUK, Şevket, "Osmanlılarda Gümüş Madenleri ve Darphaneler", *Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları-Seçme Eserleri I*, 7. Basım, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2018, 65-75.

SAHİLLİOĞLU, Halil, *Kuruluştan XVII. Asrın Sonlarına Kadar Osmanlı Para Tarihi Üzerinde Bir Deneme*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1958.

SAHİLLİOĞLU, Halil, *Bir Asırlık Osmanlı Para Tarihi 1640-1740*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, Yayınlanmamış Doçentlik Tezi, İstanbul 1965.

SAHİLLİOĞLU, Halil, "Darphâne", *DİA,* Cilt: 8, İstanbul 1993, 501-505.

Ahmed es-Seyyid Muhammed es-Sawy, *Nukûdu Mısri'l-Osmâniyyeti*, Merkezü'l-Hadârati'l-Arabiyyeti, Kahire 2001.

SERTOĞLU, Mithat, *Osmanlı Tarih Lûgatı*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1986.

SHAW, Stanford, *The Financial and Administrative Organization and Development of Ottoman Egypt, 1517-1798*, Princeton University Press, 2016.

Celâleddîn Abdurrahman es-Suyûtî, *Hüsnü'l-Muhâdara fî Ahbârî Mısr ve'l-Kahire*, Kahire 1967.

Süleyman Sûdî, *Usûl-i Meskûkât-ı Osmaniyye ve Ecnebiyye*, Artin Asaduryan Şirket-i Mürettibiye Mat., İstanbul 1311.

Şemseddin Sami, *Kamûs-ı Türkî*, İkdam Matbaası, İstanbul 1317.

ŞEŞEN, Ramazan, "Eyyûbîler (Siyahî Tarih)", *DİA*, Cilt: 12, İstanbul 1995, 31-33.

TABAKOĞLU, Ahmet, *Osmanlı Mâlî Tarihi*, Dergâh Yay., 2016.

TABAKOĞLU, Ahmet, *Türkiye İktisat Tarihi*, Dergâh Yay., İstanbul 2017.

Takıyyüddîn Ahmed b. Alî b. Abdilkâdir b. Muhammed el-Makrîzî, *el-Mevâ'iz ve'l-'İtibâr bi Zikri'l-Hıtat ve'l-Âsâr*, Cilt: 2, Dârü Sâdır, Beyrut.

WALZ, Terence, *The Trade Between Egypt and Bilad As-Sudan, 1700-1820*, Boston Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1975.

WALZ, Terence, "Gold and Silver Exchanges Between Egypt and Sudan, 16-18th Centuries", *Precious Metals in the Later Medieval and Early Modern Worlds*, Edt.: J.F. Richards, North Carolina, Carolina Academic Press, 1983, 305-328.

YİĞİT, Ridvan, *Muhammed b. Kalavun Dönemi'nde Mısır'da Sosyal, Kültürel ve İktisadi Hayat*, Nevşehir Hacı Beştaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Nevşehir 2018.